

Kalemname

e-ISSN: 2651–3595

Haziran/June 2020, 5 (9): 16–57

Şair İsmâil'in Hz. Ali'ye Ait Yüz Söz Tercümesi

Adem Ceyhan

Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü,

Professor Dr., Cumhuriyet University, Turkish Education Department,

ceyhanadem@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9680-6580.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 01.06.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 20.06.2020

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/ June

Cilt / Volume: 5 Sayı /Issue: 9; **Sayfa / Pages:** 16–57

Atıf / Cite as: Ceyhan, Adem. “Şair İsmâil'in Hz. Ali'ye Ait Yüz Söz Tercümesi”.

Kalemname 5 / 9 (Haziran 2020): 16-57

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences, Kırıkkale, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kalemname>

Öz:

Hız. Ali'ye nisbet edilen güzel sözler arasından ünlü Arap âlimi Câhız'ın (ö. 869) seçerek bir araya getirdiği *Mie Kelime*, Arap, Fars ve Türk gibi Müslüman milletlerin tarihinde alâkayla karşılanmış; yüzyıllar boyu defalarca çevrilmiş yahut zaman zaman şerh edilmiştir. Harizmşahlar zamanının meşhur edibi Reşîdüddin Vatvat'ın (ö. 1182) "*Matlûbu Külli Tâlib...*" adlı Arapça, Farsça tercüme ve şerhi, Türk şair ve yazarların aynı konudaki eserlerinin çoğu üzerinde tesirli olmuş bir metindir.

Türk Edebiyatı tarihinde *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali* (Hız. Ali'nin Yüz Sözü) tercüme yahut şerhlerinin birtakımı hüviyetleri belirsiz, bir kısmı ise Edâyî, Kastamonulu Mustafa bin Mehmed, Hocasâde Abdülaziz Efendi, Gubârî gibi isim veya mahlasları belli edebî şahsiyetler tarafından meydana getirilmiştir.

Hangi asır şairlerinden olduğu, eldeki eserlerinden anlaşılamayan İsmâil de *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali*'yi Türkçeye nazmen çeviren edebî şahsiyetlerden biridir. Mütercim, bu eserinde tevhid, münacat, na't, sebep-i te'lif-i kitab gibi bahislere yer vermeksizin Hız. Ali'ye ait her bir Arapça sözü birer kıt'ayla tercüme etmiştir. Onun çevirdiği *Sad Kelime*, Hız. Ali vecizeleri arasından Câhız'ın seçtiği yüz sözdür. Karşılaştırma sonucunda anlaşıldığına göre, mütercim İsmâil, Reşîdüddin Vatvat'ın adı geçen eserinden geniş ölçüde faydalanmıştır.

Bu çalışmada, hayatına dair malûmat bulunamayan şair İsmâil'in tesbit edilebilen eserleri hakkında bilgi verilmiş; son olarak *Sad Kelime Tercümesi* Latin harflerine ve günümüz Türkçesine aktarılarak okuyucuların mütalâasına arz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hız. Ali, Câhız, Reşîdüddin Vatvat, *Sad Kelime*, İsmâil, tercüme.

Translation Of One Hundred Words By Hız. Ali Of The Poet Ismail

Abstract:

The One Hundred Word, which was chosen by the famous Arab scholar Câhız (d. 869) among the beautiful words attributed to Hız. Ali, was welcomed in the history of Muslim nations such as Arab, Persian and Turkish; It has been translated many times over the centuries or annotated from time to time. The Arabic and Persian translation and interpretation of "Matlûbu Külli Tâlib" of Reşîdüddin Vatvat (d. 1182), the famous of the time

of the Harisms, was an effect on most of the works of Turkish poets and writers. In the history of Turkish Literature, some of the translations or interpretations of One Hundred-Word of Hazrat Ali (The Word of Hazrat Ali) are uncertain some of them were created by literary personalities such as Edâ-yî, Kastamonulu Mustafa bin Mehmed, Hocazâde Abdülazîz Efendi, Gubârî. İsmâil, who could not be understood from his works, which is one of his poets, is one of the literary figures who translated Hundred-Word of Hazret-i Ali into Turkish. Translator in this work; he translated every Arabic word belonging to Hz. Ali with a verse without including any bets such as tawhid, munacat, na't, sebab-i telif-i kitab.

The One Hundred Words he translated is the one chosen by Câhız from Hz. Ali's meanings. As it is understood as a result of comparison, the translator İsmâil has benefited extensively from the mentioned work of Reşîdüddin Vatvat. In this study, information is given about the works of poet İsmâil, whose life cannot be found. Finally, the Hundred Sad Vocabulary Translation was translated into Latin letters and today's Turkish and presented to the readers' opinion.

Keywords: Hz. Ali, câhız, Reşîdüddin Vatvat, One Hundred Word, İsmâil, translation.

GİRİŞ

Türk Edebiyatı tarihi araştırmacıları, bir veya birden fazla eseri çağımıza ulaştığı hâlde şuara tezkireleri, *eş-Şekâ'ıku'n-Nu'mâniye...* tercüme ve zeyilleri, *Keşfü'z-zunûn...* ve zeyilleri, *Sicill-i Osmânî...*, *Osmanlı Müellifleri* vb. belli-başlı biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda hayatına dair bilgi bulunamayan edebî şahsiyetlere zaman zaman rastlayabilmektedir. Meselâ, biz ilmî araştırmalarımız sırasında Kâsım, Hâfız, Mustafa bin Şücâ, Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullah, Vardarlı Abdülhâdî Efendi, Lutfî (Yahyâ bin Abdünnebî), gibi bir yahut birkaç eseri bulunan bazı müderris, şair ve yazarların hayatına dair söz konusu kaynaklarda her hangi bir bilgiye rastlayamadık.

Yazma eser kütüphanelerinde veya şahsî kitaplıklarda nüshası yahut nüshaları olan bir edebî metnin sahibi hakkında bilgi bulunamayışının sebeplerinden biri de şairin, yazarın kendisi, yaşadığı asır, memleketi, mesleği gibi konularda bilgi vermeyişidir. Bu durum, o edebî şahsiyetin adı veya mahlası bilinse de aynı ismi taşıyan yahut mahlası kullanan kimselerden

ayırt edilemeyeşine sebep olmaktadır. Elde bulunan üç manzum eserinden, hangi asır şahsiyeti olduğu kat'iyetle anlaşılamayan İsmâil de işte böyle şairlerden biridir.

İsmâil'e ait eserlerin -şimdiki hâlde tesbit edebildiğimiz- yegâne yazma nüshası, Ankara Millî Kütüphane'de Yz A 4978 numarayla kayıtlı bulunmaktadır. Yazmanın 1a sayfasında içindeki metinlerden ikisinin adı, "Mecmua- *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali Radıya'llâhü Anh, Menkabe-i Çehâr-Yâr*" şeklinde belirtilmiştir. Aynı sayfada, bu eser isimlerinin tam tersi yönde "Tevhîd-i Bârî" başlığı altında, on beyitten ibaret, "bak" redifli, gazel şeklinde bir manzume vardır. 1b'de besmeleden sonra birkaç cümlelik Arapça bir dua yer almakta ve akarsuya bırakılması tavsiye edilen bu yazının, "her türlü murâda mücerreb" (denenmiş) olduğu belirtilmektedir. 2a'da "Her ayda iki gün nahs" (uğursuzluk) bulunduğu ve o iki günde her neye başlansa, rast gelmeyeceği belirtilerek (Hicrî) 1161 senesi (Miladi 1748) Arabî aylardaki uğursuz günler, iki defa kaydedilmiştir. Sayfa 2b'nin başında kurşun kalemle, Latin harf ve rakamlarıyla şu not düşülmüştür: "Sat. 27-7- 1981 Zişan Bozkurt- Ank." Bunun altında Arap harfleriyle Hurşid ...(?) adlı bir kişi tarafından 24/ 9/ 930 tarihinde yazılmış ithaf, mecmuanın Rıfkı Melûl(Meriç)'e hediye edildiğini göstermektedir: "Dîvânın son alemdârı Hazret-i Rıfkı Melûl'e, Ankara".

Mecmuada yer alan eserlerin ilki, *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali* tercümesidir. Bu metin, yazmanın 2b-15a sayfaları arasında olup 2b ve 15a hariç, her sayfasında on üç satır ihtiva eder. Mütercim, besmeleden sonra doğrudan doğruya konuya girerek Hz. Ali'ye nisbet edilen yüz Arapça sözü, birer kıt'ayla Türkçeye çevirmiştir. Arapça cümleler siyah ve harekeli, onların manzum tercümeleri ise umumiyetle kırmızı mürekkeple ve harekesiz yazılmıştır. 15a'daki Arapça temmet kaydı, metnin bizzat şair İsmâil tarafından yazıldığını ve nazmedildiğini belirtmektedir. Ancak mütercim İsmâil, bu eseri nerede ve hangi tarihte yazdığını bildirmemiştir.

Mecmuada yer alan ikinci metin (vr. 16b-22b), İslâm tarihinde "Hulefâ-yı Râşidîn" veya "Dört Halife" olarak meşhur tarihî şahsiyetler hakkında bazı menkıbeleri ihtiva eden bir eserdir. Her sayfasında on beş satırın bulunduğu mesnevide başlıklar kırmızı, geri kalan kısımlar siyah mürekkeple yazılmıştır. Bu eserinde şair mahlasını anmamışsa da biz, sırası gelince bahsedeceğimiz bazı ipuçlarına dayanarak onun ilk ve üçüncü eserin sahibi İsmâil olduğunu tahmin ediyoruz.

Mecmuadaki üçüncü ve son eser ise (vr. 23b-25b), ilk ikisinden tür yönünden farklı olup bilhassa son kısmı (46-62. beyit) masal unsurları taşıyan manzum bir hikâyedir. Şair burada, pazarda bir kimse tarafından satışa çıkarılmış üç öğüdü parasıyla satın alan varlıklı bir tacirin mirasyedi oğlunun, daha sonraki günlerde karşılaştığı tehlikelerden o nasihatlar sayesinde kurtuluşunu anlatmaktadır. İkinci ve üçüncü eserin her sayfasında on beş satır bulunmakta; sonunda ketebe kaydı yer almamaktadır.

Saydığımız metinleri ihtiva eden mecmuayı tarif ve tavsif ettikten sonra ilkin söz konusu manzum kitapçıkların sahibi İsmâil hakkında bilgi vermeye çalışacak; sonra onun eserlerini sırasıyla ele alıp tanıtmaya gayret edeceğiz.

Şair İsmâil'in Hüviyeti ve Şahsiyeti

Yukarıda tavsif ettiğimiz ve içindekileri saydığımız yazma mecmuadaki *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali* tercümesinin başında, devrin sultanına övgü, sebep-i te'lîf-i kitâb gibi şairin kendisini tanıtabileceği ve eserini meydana getirdiği zaman dilimini anlamamızı sağlayabilecek bölümler yer almadığı için, İsmâil'in kimliği, yaşadığı asır gibi konularda - maalesef- her hangi bir bilgi edinemiyoruz. Sadece adı geçen eser sonunda "hâtîme" (sonuç) niyetiyle yazılmış görünen şu kıt'adan, şairin mahlasının İsmâil olduğunu ve şah adına işaretlenmiş *Sad Kelime'*yi çevirdiğini öğreniyoruz:

"Tercüme kıldı çünki İsmâ'îl

Sad Kelime ki şâhadur mevsûm

Bi-hakı Ahmed ü Alî yâ Rab

Etme Kevser'den ol kulu mahrûm" (vr. 15a).

[İsmâil, mademki şahın adına işaretlenmiş *Yüz Söz'ü* çevirdi, yâ Rabbî, Hz. Muhammed ve Ali hakkı için, o kulu Kevser'den mahrum etme!]

Bu kıt'anın ikinci mısraında *Sad Kelime'*nin kendisine işaretlendiği belirtilen "şah", müteakip beyitte geçen Alî ve Kevser isimlerinin de teyid ettiğine göre, Müslüman milletlerin edebiyatında "Şâh-ı Velâyet", "Şâh-ı Necef", "Sâkî-i Kevser" gibi vasıflarla övülen Hz. Ali'dir. Mütercim İsmâil'in eserini yazdığı sırada idaresi altında bulunduğu hükümdarı kast etmiş olması ihtimalini de "ilkine nazaran daha zayıf" diyerek belirtmek mümkündür.

Bu kıt'anın ardından gelen Arapça "temmet" (tamam oldu, bitti) kaydından da şairin isim ve mahlasının İsmâil olduğu anlaşılmaktadır:

تَمَّتْ مائة كلمة حضرت مرتضى على كرم الله وجهه كتبه
و ناظمه اضعف عباد الله اسمعيل ابن همنا عفى عنه يا رب
بحرمة النبي و آله اجمعين و سلم تسليماً كثيراً

Ancak İsmâil adından sonraki bir veya iki kelime, okunaksız biçimde "ibn Himmet" (?) yahut "İbrâhim" gibi yazılmış görünmekte; mütercimim babasının ismini kesin olarak öğrenmeye imkân vermemektedir.¹

Şair, tavsif ettiğimiz yazma mecmuada yer alan üçüncü eserin sonunda mahlasını şöyle bildirir:

"Kim ki haddini bildi oldı cemîl
Hatm eyle şimdi sözi İsmâ'îl" (vr. 25b).

[Haddini (sınır, derece ve değerini) bilen kimse güzel olur. (Öyleyse) İsmâil (sen de sınırını bilerek) sözü tamamla!]

Yine bu üçüncü eserin sonlarındaki şu beyitler, İsmâil'in bahsi geçen mecmuada bulunan ilk metninde, yani *Sad Kelime* tercümesindeki bazı mısralarla lafız ve manaca benzerlik göstermekte; işaret edilen durum da her iki kitapçığın aynı edebî şahsiyete ait olduğuna delâlet etmektedir:

"Merd mahcûb olur be-taht-ı lisân
Olur ahvâli söyledikde 'ıyân

İyi derse lebîb olur nâmı
Kem ise akl zehr olur câmu" (vr. 25b).

[Kişi, dilinin altında gizlenmiştir; onun hâlleri, söz söylediğinde belli olur. İyi söylerse, adı "akıllı" olur; akli kıtsa, kadehi zehir olur.]

¹ Nitekim Ankara Millî Kütüphane'nin bilgi fişinde bu kayıt, İbn İsmâil İbrâhîm şeklinde okunmuş ve anılan hatalı okuma sonucunda şairin "öl. 996/1588'de sağ" olduğuna hükmedilmiştir. Tahminimize göre, bu eserlerin sahibi İsmâil'in kimliğini araştıran kütüphane memurları, H. 996/ M. 1588'de *Tâlimü'l-müteallim* adlı Arapça eseri şerh eden İbn İsmâil (Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn...*, Maarif Matbaası 1941, c. 1, s. 425) olduğuna hükmetmişlerdir. Hâlbuki şair, mecmuada yer alan birinci ve üçüncü eserinin sonunda mahlasını "İsmâil" şeklinde bildirmekte, yine ilk eserin sonundaki ketebe kaydında ismini "İsmâil" diye yazmış bulunmaktadır. İbn İsmâil ise İsmâil'in oğlu demektir.

Şairin “*Hikâyet-i Tâcir...*” başlıklı mesnevisinin sonunda, çıkarılması gereken dersle alâkalı olarak yazdığı bu beyitlerden ilkinin birinci mısraının (Merd mahcûb olur be-taht-ı lisân) “Kişi dilinin altında gizlenmiştir” manasına geldiğini, anılan cümlelerin Hz. Ali’ye ait *Yüz Söz* arasında yer aldığını belirtmek isteriz. İsmâil Efendi, *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali* isimli eserinde bu vecizeyi Türkçeye şöyle çevirmiştir:

“Dili altında gizlüdür âdem
Dese ma’lûm olur anun kâmı
Kem sölerse sefih ola adı
Hûb derse lebîb ola nâmı” (vr. 3a).

[Kişi, dilinin altında gizlidir. Söz söylese, onun maksadı, isteği bilinmiş olur. Eğer kötü söz söylese, adı “sefih” (akılsız, anlayışsız) olur; iyi söylese, namı “akıllı” olur.]

Üçüncü eserin sonlarında yer alan “İyi derse lebîb olur nâmı” mısraı ile *Sad Kelime* tercümesinde bulunan “ Hûb derse lebîb ola nâmı” mısraının aynı manayı belirttiği, bazı kelimelerinde de ortaklık olduğu görülmektedir.

Türk Edebiyatı tarihinde hangi şair(ler)in İsmâil ismini mahlas aldığını öğrenmek için şura tezkireleri gibi biyografik kaynaklarımızı incelediğimizde, Ali Emîrî Efendi’nin *Tezkire-i Şuarâ-i Âmid* adlı eserinde, Aziz Mahmûd-ı Urmevî’nin oğlu Diyarbekirli İsmâil Çelebi (H. 1020-1080/ 1611-1669) ismini görmekteyiz.² Her ne kadar M. Nail Tuman’ın “Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri” alt başlığını taşıyan *Tuhfe-i Nâilî* isimli kitabında, “İsmâil Hakkî-i Bursevî” diye meşhur Celvetî şeyhi (1063-1137/1653-1725), İsmâil mahlasını müteakiben de tanıtılmışsa da³ anılan şairin şiirlerinde kullandığı mahlas -bizzat belirttiği gibi- Hakkî’dir.⁴ Safâyî, Sâlim, Bursalı Belîğ, Râmiz gibi 18. asır tezkire yazarları da onu bu mahlas altında tanıtmıştır.

Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere, elimizde bir yazma nüshası bulunan üç eserinde şair kendisi, yaşadığı asır ve hayatı hakkında bilgi vermediği için, onun 17. asırda yaşamış sufilerden Aziz Mahmûd-ı Urmevî’nin oğlu İsmâil Çelebi olup olmadığı kesinlikle anlaşılamıyor. Ayrıca *Tezkire-i Şuarâ-i Âmid*’de İsmâil Çelebi’nin şiirleri için Farsça bir kıt’ası

² Ali Emîrî, *Tezkire-i Şuarâ-i Âmid* (Dersâadet: 1328), 20-21.

³ İnehân-zâde Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, ts., c. 1, s. 41, nr. 147, s. 206, nr. 848.

⁴ İsmail Hakkî Bursevî, *Divan*, haz. Murat Yurtsever (Bursa: 2000), 3 vd.

örnek verilmişse de Türkçe manzumelerinin, hele bu dilde kitap yahut kitapçık hacminde eserlerinin olup olmadığına dair malûmat bulunmayışı, meselemiz bakımından düşündürücüdür.

Ancak *Menkabe-i Çehâr-Yâr* adlı mesnevisinde söz konusu ettiği bazı vak'aların, Seyyid Eyyûb bin Sıddîk tarafından yazıldığı anlaşılan *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn* isimli mensur eserde de yer alışı, şair İsmâil'in Aziz Mahmûd-ı Urmevî'nin oğlu İsmâil Çelebi olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Çünkü Seyyid Eyyûb İbn Seyyid Sıddîk, *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn* adlı eserde "Hazret-i Baba" diye lakablanmış "Âciziyyü'l-Urmevî"nin kendi dedesi olduğunu bildirmektedir.⁵ Manzum *Menkabe-i Çehâr-Yâr*'i yazdığını bazı ipuçlarından çıkardığımız şairin hem mahlasının İsmâil oluşu, hem de bu eserinde andığı bazı vak'aların *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn* adlı menkıbe kitabında bulunuşu, Aziz Mahmûd-ı Urmevî ile bir alâkasının olabileceğini düşündürmektedir. Ancak söz konusu manzum menkıbe kitapçığının sahibi İsmâil'in, adı geçen sufinin oğlu İsmâil Çelebi'den başka bir edebî şahsiyet olabileceği ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir.

Elimizdeki eserlerin sahibi İsmâil'in, mutlaka biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda tanıtılan şairlerden biri olması lâzım geldiğini iddia etmiyoruz. Şiir veya eserlerinde İsmâil mahlasını kullandığı hâlde şüara tezkireleri, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye...* tercüme ve zeyilleri, *Keşfü'z-zunûn...* ve zeyilleri, *Osmanlı Müellifleri* gibi biyografik, bibliyografik kaynaklarda her hangi bir sebeple kendisinden bahsedilmemiş olan edebî şahsiyetler de bulunabilir. Meselâ, Malatya'da yaşadığı anlaşılan ve belli başlı biyografik kaynaklarda anılmadığı tahmin edilen İsmâil adlı bir şairin, mesnevi şeklinde manzum bir eseri vardır.⁶

Diğer taraftan, dört halifeye ait menakıpname türünden iki eserde bazı ortak rivayetlerin yer almasının mümkün olduğunu, sırf bu müşterek vak'alara dayanarak manzum metnin sahibi hakkında hüküm vermenin tedbirli davranışa uygun düşmeyeceğini de belirtmek isteriz. Eğer İsmâil'e ait olduğunu tahmin ettiğimiz *Menkabe-i Çehâr-Yâr* ve şairin diğer eserlerinin istinsah tarihi belli, kendisi hakkında daha fazla veri taşıyan başka

---

⁵ Daha fazla bilgi için Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri* (Ankara : 2006), 28-29; Mehmet Yunus Yazıcı, *Azîz Mahmûd Urmevî ve Tezkire-i Hazret-i Baba Adlı Eseri*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Manisa 2014, s. 10-20.

nüshaları bulunursa, o zaman hüviyeti ve yaşadığı devir konusunda bilgi edinmek mümkün olabilecektir.

Eldeki manzum kitapçıkları, şair İsmâil'in Türkçeye ilâveten Arapça ve Farsça bildiğini, aruz vezni, kafiye, nazım şekilleri vb. edebî bilgilere vâkıf, akaid, hadis, siyer, tasavvuf gibi İslâmi ilimleri de belirli derecede edinmiş bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.

Eserleri

Mahlasının "İsmâil" olduğunu öğrendiğimiz şairin elimizde üç manzum kitapçığı vardır:

1. *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali Radıya'llâhü Anh,*

Hz. Ali'ye ait yüz güzel sözün Türkçeye tercümesinden meydana gelen ve çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden bu kitapçık hakkında şairin diğer eserlerini kısaca tanıttikten sonra bilgi vereceğiz.

2. *Fî Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr Rıdvânu'llâhi Aleyhim Ecmaîn.*

Adından da anlaşılacağı gibi, bu, edebiyatımızda "Çehâr Yâr" (Dört Dost) olarak da bilinen Dört Halife'ye dair bazı menkıbeleri ihtiva eden bir eserdir. Aruz ölçüsünün "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla mesnevi şeklinde yazılmış 164 beyitten ibarettir. Menkıbe kitapçığı sahibi, Hz. Peygamber'in vefatından sonra devlet reisi olan Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin faziletleri, meziyetleri hakkında hadis, siyer, tarih, menkıbe kitaplarından faydalanarak bilgi vermiş; ayrıca Râfizîlerin söz konusu tarihî şahsiyetler hakkındaki hatalı bulduğu fikir veya iddialarını da tenkit edip düzeltmeye çalışmıştır. Her ne kadar bu manzumede şair adı geçmiyorsa da bazı ipuçları, anılan menakıbnamenin, mecmuadaki ilk ve üçüncü eserin sahibi İsmâil'e ait olduğu fikrini vermektedir. Söz konusu metin, Âdem Ceyhan ve Fatih Koyuncu tarafından, bilinen tek yazma nüshasına istinaden Latin harflerine ve günümüz Türkçesine aktarılarak neşredilmiştir.⁷

3. *Hikâyet-i Tâcir-i Mâldâr ve Püser-i Bâzer ü Âkıbet-i Hayr-ı Ū.*

Başlığından da anlaşılacağı üzere, zengin bir tacirin alış-verişle uğraşan oğlu ve onun

---

⁶ Bu eserin dil yönünden incelenmesi ve metni için bk. Tahsin Bücük, *İsmail Malatî'nin Destan-ı İsmail Adlı Eseri- Transkripsiyonlu Metin- Dil Bilgisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013.

iyi sonu hakkında, hikâye türünden bir eserdir. Aruzun “feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla mesnevi biçiminde yazılmış, 71 beyitten meydana gelir. Zengin bir tacirin mirasyedi oğlunun pazardan satın aldığı üç öğüt sayesinde, karşılaştığı tehlikelerden kurtuluşunu anlatan, böylece iyi nasihatları dinlemeyi, yerinde ve güzel söz söylemeyi telkin eden bir metindir.⁸

Sad-Kelime-i Hazret-i Ali Tercümesi

Şair İsmâil'e ait bu eseri ele alıp incelemeyi önce edebiyat tarihimizde *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali* türünden tercümelere dair umumi bilgi vermek uygun olacaktır. Hz. Ali'ye nisbet edilen yüz güzel söz, tahminî olarak 14. asırdan itibaren yüzyıllar boyunca, çeşitli şair veya yazarlar tarafından Türkçeye defalarca çevrilmiştir. Daha çok “*Sad-Kelime-i Hazret-i Ali*” adıyla Hz. Ali'ye ait yüz sözü nazmen veya mensur olarak dilimize tercüme eden edebî şahsiyetlerden birtakımının ismi veya mahlası belirsiz, bir kısmının hüviyeti ise bellidir. Meselâ, Dört Halifenin yüzer sözünün tahminen H. 838/ M. 1435 yılında, Edirne'de nesirle Türkçeye çevrildiği, bir yazma nüshasından anlaşılakta; fakat metin sonundaki “Bedreddîn bin Himmetyârü'l-Mevlevî” isminin mütercim mi, yoksa müstensih mi olduğu, şimdiki hâlde kesinlikle bilinmemektedir. 16. asır şairlerinden Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullah, *Yüz Kelime*'yi H. 918/ M. 1512 yılında Memlûk sultanı Kansu Gavri'ye takdim etmek üzere, birer beyitle Türkçeye çevirmiştir.⁹ Aynı yüz sözü, 16. asır ilim ve irfan adamlarından Vardarlı Abdülhâdî Efendi, H. 968/ M. 1560-61 yılında mensur olarak Türkçeye tercüme etmiştir.¹⁰ Yine 16. asır Osmanlı müderrislerinden Kastamonulu Mustafa bin Mehmed (ö. 998/ 1589-90) de dört halifeye nisbet edilen yüzer sözü, H. 970 (M. 1563) ve 978 (M. 1570) yılında mensur olarak dilimize çevirmiştir.¹¹ 16 veya 17. asır edebî şahsiyetlerinden olduğunu tahmin ettiğimiz Edâyî mahlaslı bir şairin de Hz. Ali'ye ait yüz sözü birer kıt'ayla Türkçeye çevirdiği

⁷ Âdem Ceyhan-Fatih Koyuncu, “Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Râfîzî'ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2017, Cilt: 41, Sayı 1, s. 1-43.

⁸ Şair İsmâil'in bu manzumesini de Âdem Ceyhan ve Fatih Koyuncu neşre hazırlamıştır.

⁹ Âdem Ceyhan, “Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullah'ın Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Eylül 2015, c. 13, Sayı 3, s. 323-354.

¹⁰ Âdem Ceyhan- Hasan Cankurt, “Vardarlı Bir Hocadan Dostlara Armağan: Hz. Ali'nin Yüz Sözüünün Şerhi: Tuhfetü'l-ihvân”, *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri*, (10-12 Mayıs 2012), Manisa 2012, c. 1, s. 279-311; Âdem Ceyhan, “Vardarlı Abdülhâdî'nin Hz. Ali'ye Ait Yüz Söz Üzerine Şerhi Tuhfetü'l-ihvân'ın Günümüz Türkçesine Çevirisi”, *Yeni Türkiye*, Mart- Haziran 2015, yıl 21, Sayı 67, s. 2461-2481.

¹¹ Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, a.g.e., s. 209-219.

bilinmektedir.¹² *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali*, Hocazâde Abdülazîz Efendi¹³, Mehmed Gubârî¹⁴, Aksaraylı Dânişî Şâban¹⁵ gibi daha başka şair ve yazarlar tarafından da tercüme veya şerh edilmiştir. Hangi asır şairlerinden olduğunu henüz kat'iyetle tesbit edemediğimiz İsmâil de Hz. Ali'ye ait yüz Arapça vecizeyi, birer kıt'ayla Türkçeye çevirmiştir.

a) Vecizelerin Kaynağı ve Tercümelerin Dayanağı

Baştan sona kadar okunduğunda, İsmâil'in tercüme ettiği güzel sözlerin, Hz. Ali'ye nisbet edilen özdeyişler arasından meşhur Arap âlimi Câhız'ın (ö. 255/869) seçtiği cümleler olduğu görülmektedir. Şairin manzum tercümelemleri sırasında bu konuda telif edilmiş her hangi bir eserden faydalanıp faydalanmadığını araştırınca, birçok selefi ve halefi gibi, Reşîdüddîn Vatvat'ın (ö. 578/1182) *Matlûbu Külli Tâlib Min Kelâmi Emîrû'l-mü'minîn Ali bin Ebî Tâlib* adlı Arapça, Farsça kitabından geniş ölçüde yararlandığını tesbit ettik. Ancak tercümesinin bildiğimiz tek nüshası, mütercimnin bu istifadesini, kitabının adını verirken belirtmediğini göstermektedir. Daha önce temas ettiğimiz üzere, İsmâil Efendi'nin *Sad Kelime Tercümesi*'nde devrin sultanına övgü, sebab-i te'lîf-i kitâb gibi bölümler bulunmadığından, kendisi yüz sözü niçin, nasıl ve ne zaman çevirdiği, hangi kaynaktan faydalandığı gibi konularda bilgi ver(e)memiş; dolayısıyla okuyucular bu hususta malûmat edinmemiştir.

Eser telif yahut tercüme ederken faydalanılan metni gizlemeyip okuyuculara bildirme açıkyürekliliği hakkında örnek vermek gerekirse, şu iki nümune anılabilir: Hz. Ali'ye nisbet edilen yüz sözü 15. asırda mensur olarak Türkçeye çeviren, fakat hüviyetini bildirmeyen bir mütercim, tercümesine "*Kitâbu Sad-Kelime el-Müsemma bi Matlûbi Külli Tâlib*", yani "*Matlûbu Külli Tâlib* Adıyla İsimlendirilen Sad Kelime Kitabı" adını vermekle Reşîdüddîn Vavat'ın eserinden faydalandığını ima etmiştir.¹⁶ 17. asır Osmanlı âlimlerinden olan Hocazâde Abdülazîz Efendi (983-1027/1575-1618), *Sad-Kelime-i Ali*'yi tercüme sebebini anlatırken, Sultan Ahmed'in kendisine Reşîdüddîn Vatvat'ın bu konudaki eserini, Türkçeye

¹² Âdem Ceyhan, "Eski Bir Vecizeler Kitabı: Edâyî'nin Sad-Kelime-i Ali Tercümesi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005/1 Bahar Sayısı, s. 15-46.

¹³ Reşîdüddîn Vatvat, *Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü Gül-i Sad Berg*, Çev. Hocazâde Abdülazîz Efendi, haz. Âdem Ceyhan, Buhara Yayınları, İstanbul, 2008.

¹⁴ Âdem Ceyhan- Halil Çeçen, "Diyarbakırlı Bir Hattat, Müderris ve Nakîbü'l-eşrâf: Seyid Kâsım Gubârî ve Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi", *Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu* 02-05 Kasım 2016, Diyarbakır 2017, c. 2, s. 819-849.

¹⁵ Âdem Ceyhan, "17. Asırda Yaşamış Aksaraylı Bir Âlim, Şair ve Yazar: Dânişî Şa'bân bin Mustafa'nın Hayatı, Eserleri ve Hz. Ali'den Yüz Tercümesi", *Türkiyat Mecmuası*, 2017, c. 27/1, s. 65- 99.

¹⁶ Bir nüshası: Süleymaniye Ktp. Mikروفilm Arşivi nr. 3273, vr. 103a-112b.

çevirmesi isteğiyle gönderdiğini ifade etmiş; böylece kitabının kaynağını bildirmiştir.¹⁷

Harizmşahlar zamanının meşhur şair ve yazarlarından Reşîdüddîn Vatvat, Câhız'ın derlediği *Mie Kelime'*yi önce birer cümleyle Farsçaya çevirmiş; kısaca şerh (izah) etmiş; son olarak iki beyitli birer Fârisî kıt'ayla nazmen de dile getirmiştir. Şair, daha sonra bazı Arapça izahlar eklemek suretiyle bu eserini Sultan Ebu'l-Kâsım Mahmud bin Harizmşah İl Arslan'a (ö. 589/ 1193) ithaf etmiştir.¹⁸ Fakat İsmâil, Reşîdüddîn Vatvat'ın bu kitabını baştan sona kadar Türkçeye tercüme etmeye uğraşmamış; diğer bazı Türk şairleri gibi, anılan eserde yer alan Arapça vecizelerin karşılığı olarak sadece Farsça kıt'aları, aynı aruz kalıbı ve nazım şekliyle dilimize çevirmeye çalışmıştır.

Şimdi mütercimin, Reşîdüddîn Vatvat'a ait Farsça şiirleri nasıl tercüme ettiği konusunda fikir vermek üzere birkaç örnek gösterelim. Vatvat'ın, adını andığımız eserinde yer alan ilk vecizeye ait tercüme ve şerhin sonundaki kıt'a şudur: *لو كشف الغطاء ما ازددت يقيناً*

حال خلد و جحيم دانستم   بيقين آنچنانکه می باید

گر حجاب از میانه برگیرند   آن یقین ذرّه نیفزاید¹⁹

[Cennetle cehennem hâlini şeksiz- şüphesiz bildim. Eğer aradan perde kaldırılrsa, o kesin bilgim zerre kadar artmaz.]

İsmâil Efendi, bu kıt'ayı Türkçeye şöyle çevirmiştir:

“Cennet ilen cahîmün ahvâlin

Eyle bildüm ki hîç inâd olmaz

Ol zamânda ki ref' ola bu hicâb

Ol yakîn zerrece ziyâd olmaz” (vr. 2b).

[Cennetle cehennem hâllerini öyle bildim ki, hiç inat olmaz. Bu perde kalktığı zamanda, o şüphesiz bilgim zerre kadar artmaz.]

Bu iki kıt'a, Farsça ve Osmanlı Türkçesini bilen okuyucular tarafından okunduğunda, şair İsmâil'in Reşîdüddîn Vatvat'a ait şiiri Türkçeye çevirdiği görülecektir.

“Kişi dilinin altında gizlidir” manasındaki *المراء مخبوء تحت لسانه* sözünü, Reşîdüddîn

¹⁷ Reşîdüddîn Vatvat, a.g.e., s. 98, 146-147.

¹⁸ Ahmed Ateş, “Raşîd al-Dîn Vatvât'ın Eserlerinin Bâzı Yazma Nüshaları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Eylül 1959, c. 10, Sayı 14, s. 17-19; Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, İstanbul 1968, s. 47-48, nr. 64, 66.

¹⁹ Reşîd-i Vatvat, *Matlûbu Külli Tâlib Min Kelâmi Emîrî'l-mü'mînîn Ali bin Ebî Tâlib*, haz. Mîr Celâleddin-i Urumevî Muhaddis H. 1382 (M. 1962-63), s. 3.

Vatvat şu şekilde Farsçaya çevirmiştir:

مرد پنهان بود بزیر زبان   چون بگوید سخن بداندش
خوب گوید لیبیب گویندش   زشت گوید سفیه خواندش²⁰

[Kişi, dilinin altında gizlidir. Söz söylediğinde (insanlar) onu bilirler. Eğer güzel söylerse, “akıllı” der; çirkin söylerse, “akılsız” diye anarlar.]

Aynı Arapça vecizeyi İsmâil’in Türkçeye şöyle tercüme ettiği görülmektedir:

“Dili altında gizlüdür âdem

Dese ma’lûm olur anun kâmı

Kem sölerse seffih ola adı

Hûb derse lebîb ola nâmı” (vr. 3a).

[Kişi, dilinin altında gizlidir. Söz söylese, onun maksadı, isteği bilinmiş olur. Eğer kötü söz söylerse, adı “sefih” (akılsız, anlayışsız) olur; iyi söylerse, namı “akıllı” olur.]

Bu örnek de İsmâil’in *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali’yi* Türkçeye çevirirken Vatvat’ın anılan eserinden faydalandığını isbat eden kıt’alarından biridir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, vezin, kafiye, nazım şekli gibi kayıtlar, Farsça şiirlerin kelimesi kelimesine Türkçeye aktarılmasını zorlaştırmakta; bu sebeple mütercim onları ufak tefek ekleme, çıkarma, öne alma, sonraya bırakma gibi tasarruflarla çevirmektedir. Meselâ İsmâil Efendi’nin bu kıt’asının ilk mısraı, Farsça şiirin birinci mısraının karşılığıdır. Ancak onun ikinci mısradaki kafiye mecburiyetiye Farsça kıt’ada bulunmayan bir kelimeyi (kâmı) eklediği fark edilmekte; Vatvat’ın 3 ve 4. mısraını ise bunların yerlerini değiştirerek Türkçeye çevirdiği görülmektedir. Mütercimin, örnek aldığı Farsça şiirlere bazı kıt’alarında bağlı kal(a)madığı, *Matlûbu Külli Tâlib...* sahibi Reşîdüddin’den farklı mısralar yazdığı da bu karşılaştırma sırasında fark edilmektedir.

Esasen o, *Sad Kelime*’sinin tesbit edebildiğimiz tek yazma nüshasına göre, söz konusu Farsça şiirleri tercümesine almadığı ve onları çevirmeyi vaad etmediği için tenkit edilemez. Mütercimin bir ihmal olarak söz konusu edilebilecek davranışı, faydalandığı mukayeseler sonunda açıkça belli Arapça-Farsça metni, okuyuculara haber vermeyişi, “Eş’ârımı Fârisî’den aldım/ Çaldımsa da mîrî mâli çaldım” dercesine selevinin eserine “miri malı” muamelesini

---

²⁰ Reşîd-i Vatvat, a.g.e., s. 6.

fiilen uygun görmesidir.

b) Tercümelerin Şekline Umumi Bir Bakış

İsmâil Efendi, yukarıda işaret ettiğimiz gibi Arapça vecizeleri, aruzun hafif bahrinin “feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla ve ikişer beyitli kıt’alar hâlinde Türkçeye çevirmiştir. Şairin bu manzumeleri vezin ve kafiye yönünden incelendiğinde, hemen hemen bütün kıt’alarında birden fazla imale görülür. İmalenin tersi olan zihafalara tercümede daha seyrek olarak rastlanır. Anılan aruz kusurları konusunda birkaç örnek vermek gerekirse, altını çizerek imale bulunduğunu işaret ettiğimiz şu mısralar anılabilir:

“Halkda yog çü sîret-î âbâ
Sûret-î rûzgâra kalurlar
Ehl-i mâle mahabbet ederler
Bî-menâl ise düşmen olurlar” (vr. 2b).

“Kim ki ol kendü haddini bildi
Oldı her hâdisâtdan îmin
Bes gurûr-î muzîkdan çıkdı
Oldı dâr-î sürûrda sâkin” (vr. 2b).

Bilindiği gibi zihaf, aruz ölçüsünde, imalenin tersi bir kusur olup aslında kapalı veya uzun olan hecenin, vezin zoruyla kısa okunmasıdır. Şair İsmâil’in *Sad Kelime* tercümesinde zihaf, imalelere nazaran daha az sayıda olup altını çizdiğimiz şu hecelerde bu türden kusur vardır:

“Ebleh oldur ki oldı fi’li lecâc
Ebleh[e] dünyede ilâc olmaz
Dostlıg zıddı çün lecâc oldı
Dostlıg istesen lecâc olmaz” (vr. 4b).

“Bir beşerde ki akl endek ola
Bî-hüde sözleri ola bisyâr” (vr. 7a).

“Tercüme kıldı çünkü İsmâ’îl

Sad Kelime ki şâhadur mevsûm

Bi-hakı Ahmed ü Alî yâ Rab

Etme Kevser’den ol kulı mahrûm” (vr. 15a).

İsmâil’in kıt’alarındaki hemen hemen bütün kafiyeleri, düzgün ve kaidelere uygundur.

c) İçine Aldığı Bazı Türkçe Kelime ve Deyimler

Sad Kelime, Türkçe söz varlığı yönünden incelendiğinde, bu eserin yazıldığı devirde kullanılan, fakat zamanımızda “eskicil” denebilecek bazı kelime ve tabirler de ihtiva ettiği görülür. İsmâil Efendi’nin *Sad Kelime Tercümesini* meydana getirdiği asır hakkında da Türk dili tarihini bilen (b)ilim insanlarına fikir verebilecek bu gibi eskicil ve diğer bazı Türkçe kelime ve deyimleri şöyle sıralayabiliriz.²¹ (Kelimelerin metindeki manaları verilmiştir):

ağzına geldiğin söyle-: ağzına geleni söylemek (14b 99. Söz)

aña: ona (3a, 5. Söz)

anda: onda (5a, 24. Söz)

artug: fazla, ziyade (6a, 29. Söz, 11a 70. söz)

bulagör-: bulmaya bakmak (7a, 39. Söz, 14a 96. söz)

bular: bunlar (2b, 2. söz)

dile-: istemek, dilemek (4b, 18. Söz)

düz-: tertip ve tanzim etmek, düzenlemek (14b 98. Söz)

elden git-: elden gitmek, mahvolmak (8b 49. Söz)

elden ko-: elden bırakmak, terk etmek, (5a, 21. Söz, 7b 42. söz)

ele gir-: ele geçmek, elde edilmek (8b 49. Söz, 11b 73. söz)

el ver- : fırsat vermek (13a 87. Söz)

eriş-: erişmek, yetişmek, ulaşmak (3b, 11. Söz)

eyle: öyle (2b, 1. Söz, 13a 86. Söz)

geç- : tesir etmek, işlemek (6b, 33. Söz)

gerden sun-: boyun eğmek, itaat etmek (13b, 90. Söz)

gimi: gibi (13b, 89. Söz)

gönül bağla-: gönül vermek (11b 76. Söz)

gönül ver-: gönül vermek (11b 76. Söz)

göz kah-: göz kırpmak, gözle işaret etmek (14b 100. söz)

gözle-: bakmak, gözetlemek (7b 44. Söz)

gözünü aç-: gözünü açmak (2b, 2. Söz)

haddini bil-: haddini, sınırını bilmek (2b, 4. Söz, 6b, 35. söz)

irag ol- : uzak durmak (13a 85. Söz)

ilen: ile (2b, 1. söz)

iste-: 1. aramak (4a, 13. Söz). 2. talep etmek (5b, 25. söz).

it-: yitmek, kaybolmak (11a 70. Söz)

kal-: kapılmak, bağlanmak, değer vermek (2b, 3. Söz).

kamu: hep, bütün, cümle (2b, 2. Söz, 9a 53. söz)

kat: nezd, ind, yan (9b 59. Söz)

kendini gör-: kendisini beğenmek, ucb, hodbîn olmak (12b 83. söz)

kıl- : etmek, eylemek (3b, 9. Söz, 10a 61. söz)

kol: taraf, cihet, yan (8b 49. Söz)

nice: nasıl (3b, 12. Söz)

oglanlık: çocukluk (10b 68. Söz)

ol: o (2b, 1. söz)

sakla-, sahla-: gözetmek, riayet etmek, korumak (4b, 17. Söz, 10b 65. söz)

sal-: atmak, bırakmak(7b, 42. Söz, 8a 46. Söz, 14a 93. söz)

si- : bozmak (5b, 25. söz)

sür-: sevk etmek, getirmek (14b 98. Söz)

togrı: doğru, gerçek (8a 47. Söz)

---

²¹ Bunların günümüz Türkçesindeki karşılıkları verilirken şu sözlükten faydalanılmıştır: *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, düzenleyen Cem Dilçin, Ankara 1983.

ulu: büyük, pek mühim, saygıdeğer (10a 62. Söz)
ululuk: büyüklük (4b, 17. Söz)
ülüş: pay, hisse (10a 62. Söz)
var: hadi, haydi (4b, 17. Söz, 10b, 65. Söz)
var-: gitmek (5a, 22. Söz)
yahşı: iyi, güzel, hoş, tatlı (3a, 8. Söz)
yahşılık kıl-: iyilik etmek (3b, 9. Söz)
yaman dil: kötü söz söyleme, aleyhte konuşma (12a 78. Söz)
yamanlık: kötülük, fenalık (11a 71. Söz)
yana: taraf (8a 45. Söz, 12a 80. Söz))
yatlu: kötü, fena (4a, 14. Söz, 7b 43. söz)
yeg: daha iyi, üstün, efdal (5b, 26. Söz)
yeyni: hafif (9a 54. Söz)
yol ver-: müsaade etmek (14b 97. Söz).

Sonuç

Hangi asır şairlerinden olduğu, elde nüshası bulunan eserlerinden kesinlikle anlaşılamayan İsmâil, Hz. Ali'ye nisbet edilen yüz güzel Arapça sözü, iki beyitli kıt'alar hâlinde Türkçeye çeviren edebî şahsiyetlerden biridir. Karşılaştırmalar neticesinde onun anılan vecizeleri tercüme ederken Reşîdüddin Vatvat'ın *Matlûbu Külli Tâlib...* adlı Arapça, Farsça eserindeki şiirlerden çokça faydalandığı anlaşılmıştır. Ancak şair, adını bildirmediği ve çevirmeyi vaad etmediği bu metne tamamen bağlı kalmaya çalışmamış; Arapça özlü sözlerin karşılığı olmak üzere birer kıt'a yazmıştır. O, 14. asırdan beri çeşitli şair ve yazarlar tarafından defalarca Türkçe'ye çevrildiği bilinen bu sözleri bir kere daha nazmen tercüme etmeyi gerekli ve faydalı bulmuştur.

Hemen her kıt'ada görülen imale ve az sayıdaki zihaf, ayrıca vecizelerin tercümesinde ara-sıra göze ilişen pürüzler müsamaha ile karşılanırsa, İsmâil'in tercümesi,

bütünü itibarıyla dini, ahlâki ve edebî maksadına hizmet eden, başarılı bir çalışma mahsulü sayılabilir.

Metin Teşkili

Şair İsmâil'in *Sad Kelime Tercümesi* Latin harflerine aktarılırken, her vecizeye birer sıra numarası verilmiş; Arapça sözlerin Türkçe tercümeleri, köşeli parantez içinde hemen altına eklenmiştir. Reşidüddin Vatvat'ın adı geçen eserindeki Farsça şiirler de -mukayeseyi sağlamak ve faydalanmanın derecesini göstermek için- metne ilave edilmiştir. Mütercimın kıt'aları, bu tür tarihî Türkçe metinleri okuyup anlayamayacak okuyucular için günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiştir. Müstensihden ileri geldiği anlaşılan yanlışlar, mümkün olduğu kadar düzeltilmiş; metinde bu gibi yazım, vezin ve mana yönünden rastlanan aksamalar, yine köşeli parantez içinde tashih veya zaman zaman da dipnotlarda izah edilmiştir.

Sad-Kelime-i Hazret-i Ali Radiya'llahu Anh

(vr. 2b) بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

لو كشف الغطاء ما ازددت يقيناً [1]

[Eger perde kaldırılmış olsaydı, şüphesiz bilgim daha fazla olmazdı.]

حال خلد و جحیم دانستم	Cennet ilen caḥīmüñ aḥvālın
بیقین آنچنانکه می باید	Eyle bildüm ki hiç 'inād olmaz
گر حجاب از میانه برگیرند	Ol zamānda ki ref* ola bu ḥicāb
آن یقین ذرّه نیفزاید	Ol yaqīn zerrece ziyād olmaz

[Cennet ile cehennemın hâllerini öyle bildim ki, hiç inat olmaz.

Bu perde kalktığı zamanda o şüphesiz bilgim zerre kadar artmaz.]

النّاس نياماً فاذا ماتوا انتبهوا [2]

[İnsanlar uykudadır; öldükleri zaman uyanırlar...]

مردمان غافلند از عقبی	Ḥalk ḡāfil ḫamu zi dār-ı beḳā	همه
گوئی بختگان مانند	Ḥ'āb-ı ḡafletdedür bular ekşer	

ضرر غفلتی که می ورزند Bu ḫaṭāyā²² ki mürtekbüdürler

چون بمیرند آنگهی دانند Çün ölüm gözlerin açā bileler

[İnsanlar, (ebedî) kalıcılık yurdundan hep habersiz... Bunların pek

çoğu gaflet uykusunda... İşledikleri bu hataları ölüm gözlerini açtığında anlayacaklar...]

النّاس بزمانهم اشبه منهم بآبائهم [3]

[İnsanlar, babalarınınkinden daha ziyade kendi zamanlarına benzerler.]

خلق را نیست سیرت پدران Ḥalkda yoḡ çü sîret-i ābā

همه بر سیرت زمانه روند Şûret-i rûzgāra ḫalurlar

دوستند آنکه را زمانه نواخت Ehl-i mâle maḥabbet ederler

²² Bu kelime, Arap harfli asıl metinde –tahminimize göre dalgınlıkla- “hatâya” şeklinde yazılmıştır. Fakat biz, mana ve kullanılan aruz kalıbı gereğince onun “hatâyâ” olması lâzım geldiği fikrindeyiz. Beytin günümüz Türkçesiyle nesre çevirisinde de –kanaatimizce- doğru olan bu şekli göz önünde tuttuk.

Bī-menāl ise düşmen olurlar
 دشمن اند آنکه را زمانه فکند
 [İnsanlarda babalarının (iyi) hâl ve gidişi yok... Onlar zamanenin
 şekline kapılıyor(zamane insanların gidişine uyuyor)lar. Mal
 sahibini severler; bir kimse malsız-mülksüzse ona düşman olurlar...]

ما هلك امرء عرف قدره [4]

[Kendi değerini bilen kişi helâk olmaz.]

هر که مقدار خویشتن بشناخت	Kim ki ol kendü haddini bildi
از همه حادثات ایمن گشت	Oldı her hâdişâtdan îmin
از مضیق غرور بیرون جست	Bes ğurūr-ı muẓiḳdan çıḳdı
در مقام سرور ساکن گشت	Oldı dâr-ı sūrūrda sâkin

[Kendi haddini bilen kimse, her hadiseden, keder verici oluşlardan
 emin olur. Sıkıcı gururdan çıkar; sevinç evinde oturur.]

قیمة كل امرء ما يحسنه [5] (vr. 3a)

[Kişinin değeri, bildiği (veya iyiliği) kadardır.]

قیمتت تو در آن قدر علم ست	Ol kadar ‘ilmilen dūrūr ḳadrün
که تن خود بدان بیارائی	Kim olasin o ‘ilmilen üstād
خلق در قیمتت بیفزایند	Ne kadar kim ziyād ola ‘ilmün
چون تو در علم خود بیفزائی	Ḳıymetün aña göre ola ziyād

[Değerin, ustası olduğun bilgi kadardır. İlmin ne kadar çok olursa,
 kıymetin ona göre artar.]

من عرف نفسه فقد عرف ربه [6]

[Kendini bilen, Rabbini bilir.]

بر وجود خدای عزّ و جلّ	Hâlik işbât-ı zâtına muṭlaḳ
هست نفس تو حجت قاطع	Nefsünî ḳıldı ḥüccet-i ḳâṭı‘
چون بدانی تو نفس را دانی	Nefsüne vâḳıf olıcaḳ bilesin
کوست مصنوع و ایزدش صانع	Seni maşnū‘ u Hâlik‘ı Şâni‘

[Yaratan, zatının mutlak isbatı için senin kendi varlığını kesin delil
 yaptı. Sen nefsini bilince, kendinin yaratılmış, Yaratanın (güzlerce)
 yapan olduğunu bilirsin...]

المرء مخبوءٌ تحت لسانه [7]

[Kişi, dilinin altında gizlidir.]

مرد پنهان بود بزیر زبان	Dili altında gizlüdür âdem
چون بگوید سخن بداندش	Dêse ma‘lûm olur anuḳ kāmı
خوب گوید لیبیب گویندش	Kem sölerse sefih ola adı
زشت گوید سفیه خوانندش	Hûb dêrse lebîb ola nāmı

[Kişi, dilinin altında gizlidir. Söz söylese, onun maksadı, isteği
 bilinmiş olur. Eğer kötü söz söylese, adı “sefih” (akılsız, anlayışsız)
 olur; iyi söylese, namı “akıllı” olur.]

من عذب لسانه کثر اخوانه [8]

[Dili tatlı olanın dostu çok olur.]

گر زیانت خوش است جمله خلق	Ger dilün yaḥşı ola ḥalḳ temām
در مودت برادران تواند	Fi‘l-ḥaḳıḳa senünle iḥvândur

ور زبانت بدست در خانه Ger lisānuḡ bed olsa evde temām
 خصم جان تو چاکران تواند Ḥādīmūḡ saḡa dūşmen-i cāndur
 [Eğer dilin tatlı olsa, bütün insanlar gerçekte seninle (kardeş gibi) samimi
 dost olur. Eğer ağzın bozuk olsa, evdeki bütün hizmetçilerin sana can
 düşmanı kesilir!..]

بالیر یستعبد الحرّ [9] (vr. 3b)

[İyilikle hür kişi, kul- köle edilir.]

کرت باید که پیش تو باشند Ger dilersen kim ola ḡalk-ı cihān
 سروران جهان سرافکنده Ḥıdmetūḡde senūḡ ser-efgende
 مردمی کن که مردمی کردن Yaḡşılıḡ ḡıl ki yaḡşılıḡ ḡılmaḡ
 مرد آزاد را کند بنده Ḳılur āzād kimse[y]i bende

[Eğer dünya halkının senin hizmetinde (önünde) baş eḡmesini dilersen,
 iyilik et! Çünkü iyilik etmek, hür olan kimseyi kul-köle eder.]

بشر مال البخیل بحادث او وارث [10]

[Cimrinin malını felâket veya vârisle müjdele!]

هر کرا مال هست و خوردن نیست Her kimūḡ māli var u yemez anı
 او از آن مال بهره کی دارد Şanma kim behre ol zehebden alur²³
 یا بتاراج حادثات دهد Ya gider ḡādīşāt ü yaḡmāya
 یا بمیراث خواره بگذار Ya ölür kendü vârisine ḡalur

[Malı olan ve onu yemeyen kimseyi o altından (paradan) nasip
 alır sanma! (O mal) ya keder veren hadiselere ve talana gider veya
 kendisi ölür; vârisine kalır!..²⁴]

الجزع عند البلاء تمام المحنة [11]

[Belâ sırasında sabırsızlıkla üzölmek ve telâş göstermek, zahmeti arttırır.]

در بلیت جزع مکن که جزع Ey belāya dūşen ceza‘ ḡılma
 بتمامی دلت کند رنجور Ki ceza‘ ḡalbüḡi èder mehcür²⁵
 هیچ رنجی تمامتر ز ان نیست Hīç hicrān èrişmez o hecre
 کز ثواب خدای مانی دور Kim olasıḡ sevāb-ı Ḥaḡ‘dan dūr

[Ey belāya dūşen, sabırsızlıkla üzölüp telâş gösterme! Çünkü böyle
 davranış, senin kalbini hasta eder. Allah’ın mükâfatından uzak kalmak kederine hiçbir ayrılık acısı
 erişmez...]

انظار الی ما قال لا تنظر الی من قال [12]²⁶

[Söyleyene bakma; söylenen söze bak!]

شرف قائل و خساست او Söz diyen kimse ḡüb ola ya zışt

²³ Arap harfli asıl metinde “olur” şeklindeki bu kelimenin, mana ve kafiye gereğince “alır” olması gerektiği fikrindeyiz. Farsça kıt’anın 2. mısraında “behre” kelimesine bağlı “dâred” de bu düzeltmemizi teyid etmektedir.

²⁴ Bu fikir, Hz. Ali’ye nisbet edilen divanda şu şekilde dile getirilir: “Nice çalışsan kimse, talihsizliği yüzünden düşmanlarına miras bırakmak için mal biriktirir.” (*Alî b. Ebî Tâlib Kerremallahu vecheh ve radiya’llahu anh’a nispet edilen Divanı*, çev. Nevzat H. Yanık, İstanbul 2014, s. 10).

²⁵ Eldeki *Sad-Kelime Tercümesi* mütercim hattıyla olduğuna göre, bu kelimenin şair İsmâil tarafından dalgınlıkla hatalı yazıldığı, mana gereğince “rencür” olması lâzım geldiği fikrindeyiz. Çünkü ayrı düşmüş manasına gelen “mehcür”, bu mısraa pek uygun görünmemekte; Farsça kıt’adaki kafiye kelimesinin “rencür” olması da düşüncemizi teyid etmektedir. Bundan dolayı nesre çeviri sırasında şairin tercümesine esas aldığı Farsça kıt’adaki “rencür”u göz önünde bulundurduk.

²⁶ Bu söz, *Sad-Kelime-i Ali* tercüme ve şerhlerinin çoğunda انظار الی ما قال و انظار الی من قال şeklinde yer alır.

در سخن کی کند هیچ اثر   Sözde ol naqşdan eşer bilme
 تو سخن رانگر که حالش چیست   Sen söze baq ki nicedür hâli
 در گذارنده سخن منگر   Söyleyen kimseye nazar kıлма

[Söz söyleyen kimse, güzel (iyi) veya çirkin (kötü) olsa, sen sözde o nakiştan iz, tesir bilme; sözün hâlinin (manasının) nasıl olduğuna bak! Onu söyleyen kimseye bakma!]

لا ظفر مع البغی [13] (vr. 4a)

[Azgınlıkla zafer olmaz.]

هر که از راه بغی چیزی جست   Bağydan kimse istese bir māl
 ظفر از راه او عنان بر تافت   Zāfer andan temām ayrıldı
 و رظفر یافت منفعت نگرفت   Bulmadı menfa‘at zāfer bulsa
 پس چنانست کان ظفر بنیافت   Pes zāfer bulmamış gibi oldu

[Bir kimse azgınlık yoluyla bir mal arasa (fayda elde etmek istese), başarı ondan tamamen ayrılır. Zafer bulsa, başarı elde etse bile fayda görmez. O hâlde zafer bulmamış gibi olur...]

لا ثناء مع الکبر [14]

[Kibirle övgü bir arada bulunmaz.]

هر کرا کبر پیشه شد همه خلق   Her kime²⁷ kibr oldu ‘âdet ü hūy
 در محافل جفاى او جویند   Ehl-i ‘âlem cefâsın ederler
 وانکه بر منهج تواضع رفت   Mütevâzî‘ olursa her yerde
 همه عالم ثنای او گویند   İyi yatlu şenâsın ederler

[Her kimin âdet ve huyu kibir olsa, dünyadaki insanlar ona (saygı ve sevgi göstermeyerek) eziyet ederler. Eğer (insan) her yerde alçakgönüllü olursa, iyi-kötü herkes onu över.]

لا برّ مع شحّ [15]

[Cimrilikle iyilik birlikte bulunmaz.]

هر که را بخل پیشه شد دگران   Her kim olsa baḥîl ḥalk aḡa
 نیست ممکن که طاعتش دارند   Çāre yoḡdur itā‘at etmezler
 حق گزار نیست طاعت و اورا   Ḥaḡ edā etmek oldu çün tã‘at
 نبود حق چگونه بگزارند   Ḥaḡḡı yoḡ aḡa tã‘at etmezler

[Her kim cimri olsa, insanlar -çare yoktur- ona itaat etmezler. Çünkü itaat, (geçen) bir hakkı ödemek olmuştur. Hakkı olmadığından ona itaat etmezler.]

لا صحّة مع النّهم [16]

[Oburlukla sağlık bir arada olmaz.]

نشود جمع هیچ مردم را   Olmaya cem‘ iki zıd hergiz
 تندرستی و خوردن بسیار   Şıḡḡat ilen yemek yemek bisyār
 مذهب خویش ساز کم خوردن   Kendüñe az yemek şî‘ār eyle
 گرت جان عزیز هست بکار   Şıḡḡat isterse ḡatırır ey yār

[İki zıt şey, sağlıkla çok yemek yemek asla bir araya gelmez. Ey

²⁷ Bu kelime, Arap harfli aslı metinde “kim ki” şeklindedir. Kullanılan aruz kalıbını aksattığı için, onu manaya ve vezne uygun olan “kime” kelimesiyle düzeltmeyi uygun gördük.

dost, eğer gönlün sağlıklı olmayı isterse, az yemeyi kendine âdet edin!]

[vr. 4b) [17] لا شرف مع سوء الادب

[Kötü ahlâkla şeref bir arada bulunmaz.]

بی ادب مرد کی شود مهتر	Bi-edeb olma k'olasın mihter
گرچه او را جلالت از نسب است	Gerçi vardır celâlet-i ²⁸ nesebün
با ادب باش تا بزرگ شوی	Var edeb şağlagil ululuğa yet
که بزرگی نتیجه ادب است	K'ululuğdur neticesi edebün

[Her ne kadar soy- sop yönünden ululuğun varsa da edepsiz olma ki daha büyük olası. Haydi, edebi gözet; büyüklüğe eriş! Çünkü edebî, terbiyenin neticesi ululuktur.]

[18] لا اجتناب عن محرّم مع الحرص

[Hırs ve tamahkârlıkla haramdan sakınılamaz.]

حرص سوی محرّمات کشد	Hırş nefsi ²⁹ muhârremâta çeker
خنک آنرا که حرص را بگذاشت	Hırşî dilden temâm dūr eyle
گر نخواهی که درحرام افتی	Ger dilersen hârâma düşmeyesin
دستت از حرص میباید داشت	Ṭab‘uñı hırşdan nūfūr eyle

[Açgözlülük, nefsi haram kılınan şeylere çeker. Bundan dolayı hırsı gönlüden tamamen uzaklaştır! Eğer harama düşmemeyi dilersen, yaratılışını hırstan ürkütüp kaçır!]

[19] لا راحة مع الحسد

[Kıskançlıkla huzur bir araya gelmez.]

ازحسد دور باش و شاد بزی	Hasedi gel temâm ref' eyle
با حسد هیچ کس نباشد شاد	Zevkden hâtıruñ mezâkın vèr
گر طربرا نکاح خواهی کرد	Ṭaraba ger nikâh kılar isen
مر حسد را طلاق باید داد	Hasediñ luṭf ile talâkın vèr

[Gel, kıskançlığı tamamen (ortadan) kaldır; zevkten yana gönlünün tadını ver! Eğer sevinçle evlenirsen, kıskançlığı iyilikle boşal!]

[20] لا محبة مع مرء

[Tartışma ile sevgi bir arada olmaz.]

ابله است آنکه فعل اوست لجاج	Ebleh oldur ki oldı fi'li lecâc
ابلهی را کجا علاج بود	Ebleh[e] dünyede ³⁰ 'ilâc olmaz
تا توانی لجاج پیشه مکن	Dostlığ zıddı çün lecâc oldı
کافت دوستی لجاج بود	Dostlığ isteseñ lecâc olmaz

[Akılsız, işi çekişme ve inat olan kimsedir. Ahmağa dünyada ilâç bulunmaz... Mademki dostluğun zıddı, çekişme ve inatçılık olmuştur;

²⁸ Arap harfli metinde "celâlet" ve "nesebün" arasında "ve" kelimesi var. Sözüün gelişinden ve devamından bu iki kelimenin tamlama biçiminde olması daha uygun görüldüğü için böyle yazmayı tercih ettik. Mütercimim tercüme ettiği Farsça kıt'anın ikinci mısraının "...her ne kadar soy yönünden ululuğu olsa da..." manasını ifade etmesi de bu düzeltmemizi doğrulayıcı bir kayıttır.

²⁹ Bu kelime, yazmada "nefsini" şeklindedir. Kullanılan aruz kalıbına uymadığından ve metni yazanın yanlış olduğunu düşündüğümüzden onu böyle düzeltmeyi tercih ettik.

³⁰ Bu kelime, Arap harfli asıl metinde دنیده şeklindedir. Anılan sözcüğün "dinde" biçiminde olabileceği, sehven böyle yazıldığı da söylenebilir. Fakat tahminimize göre şair, "dünyâ" kelimesinin ikinci hecesindeki zihafı belirtmek için onu böyle yazmıştır.

eğer (bir kimseyle) dostluk istesen, çekişme ve inat (uygun) olmaz.]

لا سؤدد مع الانتقام [21] (vr. 5a)

[İntikamla efendilik birlikte bulunmaz.]

صولت انتقام از مردم	Şavlet-i intikām ādemden
دولت مهتری کند باطل	Ululuğ devletin èder bâtı
از ره انتقام یکسو شو	Şive-i intikāmı ço elden
تا نمائی ز مهتری عاطل	K'olmaya devletün senün 'ātı

[İntikam saldırısı, insanın büyüklük nimetini batıl eder (boşa çıkarır; asılsız hâle getirir). İntikam tavrı ve tarzını elden bırak ki, senin devletin (makam ve nimetin) atıl (tesirsiz) olmasın!]

لا زیارة مع الزعارة [22]

[Kötü huylulukla ziyaret olmaz.]

چون زیارت کنی عزیزی را	Bir 'azize ziyārete varsan
روی خوش دار و خوی از آن خوشتر	Güle var gül gibi sen ey server
چه اگر بدخوئی کنی آنجا	Ger ğubār olsa ħulḡ u ħüyūnda
آن زیارت شود هبا و هدر	Ol ziyāret olur hebā vü heder

[Ey reis, değerli bir kişiyi ziyarete gitsen, gül gibi gülerek git! Eğer yaratılış ve huyunda keder olsa, o ziyaret mahvolur (boşa gider)...]

لا صواب مع ترك المشورة [23]

[Danışmayı terk ederek doğru bulunmaz.]

مشورت رهبر صواب آمد	Meşveret rehber-i şavāb oldı
در همه کار مشورت باید	Meşveret kıl her işde ey 'āqıl
کار آنکس که مشورت نکند	Meşveret kılmayan kişinün işi
نادره باشد ار صواب آید	'Aceb ola olursa ger ħāşıl

[Danışmak, doğru (işin) rehberidir. Ey akıllı (insan), her işte (o konuda) bilgili ve güvenilir kişilerle) istişare et! Danışmayan kişinin işi eğer olursa, ona şaşılır...]

لا مروّت للکذب [24]

[Yalancının mürüvveti (mertliği, insanlığı) olmaz.]

هر که باشد دروغ زن بروی	Kim ki olsa ħadīş[i] kiẓb ü dürüg
از مروّت کجا فروغ بود	Şıdḡdan anda hıç fūrüg olmaz
گر کند عهد آن خداع بود	'Ahd eger etse cüz ħidā' degül
وردهد وعده آن دروغ بود	Va'de hem vërse cüz dürüg olmaz

[Sözü yalan olan kimsede doğruluk ve iç temizliğinden (yana) bir ışık (eser) yoktur. Eğer o söz verse, bu, aldatma ve hileden başka bir şey değildir; vaadde bulunursa, yalandan başkası olmaz.]

لا وفاء لملول [25] (vr. 5b)

[Bıkmış, usanmış kimsede vefa olmaz.]

مطلب تو وفاز مرد ملول	İsteme sen vefā zi ehl-i melāl
نشود مجتمع ملال و وفا	Olmaya müctemi' melāl ü vefā
گر کند عهد چون ملالت خاست	'Ahd eger ètse çün melül oldı
بشکند عهد را بدست جفا	Sindürür 'ahdini bi-dest-i cefā

[Bıkmış ve usanmış kimse(ler)den vefa bekleme! Çünkü vefa ve bıkkınlık, bir araya gelmez. Eğer söz verse, üzüлüp usanınca, o vaadini eziyet eliyle bozar.]

[26] لا كرم اعزّ من التقوى

[Takvadan daha aziz bir soyluluk ve ululuk yoktur.]

گر کریمی براه تقوی رو	Ger kerīmim deseñ taķı olgil
ز آنکه تقوی سر همه کرمست	Zānki taķvā kamu keremden yeg
نا گرفتن درم ز وجه حرام	Ele zer almamağ zi vech-i ḥarām
بهتر از بذل کردن درمست	Bez̄l-i sīm ü zer-i diremdeñ yeg

[Eğer “Ben değerli ve büyük bir kişiyim” desen, takva sahibi ol!

Çünkü takva (Allah korkusuyla günahlardan kaçınmak), bütün iyilik

ve ululuklardan üstündür.³¹ Ele haram yönden gelen altını almamak, (insanlara iyilik niyetiyle) bol bol altın ve gümüş para vermekten daha iyidir.]

[27] لا شرف اعلى من الاسلام

[İslâm’dan daha yüce bir şeref yoktur.]

ای که در ذل کفر ماندستی	Ey ki küfrün esiri oldı tenün
عزّ اسلام دادۀ از کف	Vêrdün İslām ‘izzini ez-kef
کر شرف بایدت مسلمان شو	Ger şeref isteseñ Müsülmān ol
که چو اسلام نیست هیچ شرف	Ki cihānda budur e‘azz-i şeref

[Ey bedeni küfrün (inkârın) esiri olan (insan)! İslâm izzetini (Müslüman oluş

şerefini) elden çıkardın... Eğer şeref istiyorsan, Müslüman ol! Çünkü

dünyada en yüksek şeref budur.]

[28] لا معقل احسن من الورع

[Vera(takva)dan daha iyi bir sığınak yoktur.]

ای که از دفع لشکر آفات	Ey ki āfet sipāh[1] z̄ulmünden ³²
عاجزی و ترا سپاهی نیست	‘Āciz olduñ senün sipāhuñ yoğ
در پناه ورع گریز از آنک	Vera‘ıñ gel penāhına kaçgil
از ورع نیکتر پناهی نیست	Ki vera‘dan iyi penāhuñ yoğ

[Ey felâket askerinin zulmünden dolayı âciz olan ve (ona karşı

koyacak) askeri bulunmayan! Gel, takva sığınağına kaç! Çünkü

takvadan daha iyi bir sığınağın yoktur.]

(vr. 6a) [29] لا شفيع انجح من التوبة

[Tevbeden daha kurtarıcı bir şefaateçi olmaz.]

ای که بی حدّ گناه کردستی	Ey ki dünyāda çok günāh êtdün
می نترسی از آن فعال شنیع	Bundan artuğ ‘amel şeni‘ olmaz
توبه کن تا رضای حق بینی	Tevbe kııl kim rızā-yı Ḥağ bulasın

³¹ Burada “Allah indinde en iyiniz, takvası en fazla olanınızdır” (*Kur’an*, Hucurat Suresi, 49/ 13) mealindeki ayeti hatırla(t)mak mümkündür.

³² Burada “zulmünden” kelimesi yerine, bizce, Farsça şiirdeki gibi, “def’inden” kelimesinin kullanılması uygun olurdu. Çünkü insanlardan gelen belâlar hakkında “zulüm” kelimesi kullanılabilir; ancak zelzele, şiddetli yağmur, salgın hastalık vb. bazı musibetler için zulüm kelimesini kullanmak, İslâm esasları bakımından doğru değildir. Zira *Kur’an*’da Allah’ın kullarına zulmedici olmadığı, insanların türlü belâlara, cezalara kendi inkâr, isyan ve günahları sebebiyle uğradıkları bildirilmiştir. (Enfâl Suresi, 8/ 51, Tevbe Suresi 9/70, Yûnus Suresi, 10/ 44, Hûd Suresi 11/ 101, Kaf Suresi 50/29). Burada şairin afetler için kullandığı “zulüm” kelimesi, günümüzde deprem, sel misali musibetlerden zarar görmüş kimselere “musibettede” yerine “mağdur” (zulme, gadre uğramış) denmesi gibi, eski tabirle bir mübâlatızsızlık (dikkatsizlik, itinasızlık) örneğidir.

Tevbeden yeg saña şefî‘ olmaz
 که به از توبه نیست هیچ شفیع
 [Ey dünyada birçok günah işleyen (kimse)! (Bil ki) bundan fazla
 çirkin iş olmaz!.. Tevbe et ki Cenab-ı Hakk’ın rızasını elde edesin. Sana, tevbeden daha iyi şefaati
 bulunmaz.]

[30] لا لباس اجمل من السلامة

[Sağlık ve selâmetten daha güzel elbise olmaz.]

مرد را گر ز عقل با بهره است ‘Aklıdan kimde var ise behre
 هیچ کسوت به از سلامت نیست Kisvet-i hūb aña selâmetdür
 سلامت اگر نباشد شاد Olmasa ger selâmete rāzî
 کسوت او بجز ندامت نیست Kisveti tā ebed melâmetdür

[Kimde akıldan nasip varsa, selâmet (sağlık, esenlik) onun için güzel
 giyecektir. Eğer sağlık ve esenliğe razı olmazsa, onun giyeceği sonsuza
 kadar kınanmışlıktır.]

[31] لا داء اعیى من الجهل

[Cehaletten daha dermansız dert yoktur.]

علم دريست نيك باقیمت ‘İlmdür bir dür-i girân-miğdâr
 جهل دريست سخت بی درمان Cehl bir derd gibi [ki?] bî-dermân
 نیست از جهل جز شقاوت نفس Cehlden yok becüz şeqâvet-i nefis
 نیست از علم جز سعادت جان ‘İlmden yok becüz sa‘âdet-i cân

[İlim, değeri büyük inci; cehalet pek dermansız bir dert gibidir.
 Cehaletten başka nefis bedbahtlığı, ilimden başka ruh saadeti
 yoktur. (İnsan, ilim sayesinde bahtiyar, cehalet yüzünden bedbaht
 olur).]

[32] لا مرض اضنى من قلّة العقل

[Akıl kıtlığından daha şifasız bir hastalık olmaz.]

ایکه روز و شب از طریق علاج Ey ki dâ‘im ‘ilâca sen meşğul
 در فزونی جسم و جان خودی Ki tenüj ola nâz ilen memnün
 پاره درخرد فزای که نیست ‘Aklı efzūn eyle ki hiç emrâz
 هیچ بیماری چو کم خردی Kılllet-i ‘ağıldan degül efzūn

[Ey devamlı ilâç kullanarak bedeninin nazla memnun olması için
 uğraşan (kimse)! Aklını artır! Çünkü hiçbir hastalık, akıl kıtlığından
 daha fazla (acı veya zarar verici) değildir.]

لسانك يقتضيك ما عودته [33] (vr. 6b)

[Dilini neye alıştıırırsan, seni ona zorlar.]

بر نکو خوی کن زبانت را Dilüñe³³ hoş kelâm[ı] vird eyle
 کان رود بر زبان که خوی کند Kim dile ol geçer ki hūy eyler
 خوی خود را چو بد کنی روزی Fuḥşa ger ‘âdet etse dil dāyim
 پیش خلقت سیاه روی کند Seni bir gün siyâh-rūy eyler

[Diline iyi söz söylemeyi alışkanlık hâline getir! Çünkü huy ettiği
 şey, dile geçer; işler. Eğer dil devamlı adaba, ahlâka aykırı, çirkin söz
 söylemeyi âdet etse, bir gün seni rezil eder.]

³³ Bu kelime, asıl metinde “Dinle” şeklinde yazılmıştır. Biz vezin ve manaya uymadığından onu “Dilüñe” biçiminde düzelttik.

المرء عدو لما جهل [34]

[Kişi, bilmediği şeyin düşmanıdır.]

مردمان دشمنند علمی را	Ḥalk bir ‘ilmi bilmese nā-çār
که ز نقصان خود ندانندش	Ana ³⁴ muṭlaq [‘adāvet] eyleyeler
علم اگرچه خلاصه دین است	‘İlm egerçi ḥulāṣa-i dīndür
چون ندانند کفر خوانندش	Bilmeyen ḥalk küfrdür diyeler

[İnsanlar bir ilmi bilmese, çaresiz ona elbette düşmanlık ederler. Her ne kadar ilim, dinin özü ise de bilmeyen insanlar ona “küfürdür” derler.]

رحم الله امرأ عرف قدره ولم يتعدّ طوره [35]

[Kendi değer ve derecesini bilip haddini aşmayana Allah rahmet eylesin!]

رحمت ایزدی بر آن کس باد	Raḥmet-i īzidi aña gelsün
که عنان در کف جنون ننهد	Ki göñül mülkine cünün ḳomaya
قدر خود را بداند و هرگز	Bile ḥaddini kendü ḥiddetden ³⁵
قدم از حدّ خود برون ننهد	Ḳademin zerrece füzün ḳomaya

[Allah’ın rahmeti, gönül ülkesine çılgınlığı bırakmayan, haddini bilen, öfke veya keskinlikten dolayı ayağını zerre kadar fazla koymayan kişiye gelsin!]

اعادة الاعتذار تذكير للذنب [36]

[Özrü tekrar etmek, yaptığı günahı akla getirmektir.]

عذر یکبار خواه از گنهی	‘Özr bir kerre iste bir suçdan
کز دوبارست نقص جاه ترا	Etme tekrār naḳş-ı cāhuḡ olur
بسر عذر باز رفتن تو	Ma‘zeret dem-be-dem ki ister iseḡ
تازه کردن بود گناه ترا	Her zamān tāze ol günāhuḡ olur

[Bir kabahatten dolayı bir kere özür dile; onu tekrar etme! (Çünkü tekrar tekrar özür dilemek,) senin değerini eksiltir. Sık sık özür beyan etmek istersen, o suçun her zaman yenilenir.]

اذا تمّ العقل نقص الكلام [37] (vr. 7a)

[Akıl tamam olduğu zaman, söz azalır.]

هر کرا اندک است مبلغ عقل	Bir beşerde ki ‘aql endek ola
بیهده گفتنش بود بسیار	Bī-hüde sözleri ola bisyār
مرد را عقل چون بیفزاید	‘Aqlı efzün olursa ādemde
در مجامع بکاهدش گفتار	Ola meclis içinde kem-güftār

[Bir insanda akıl az olsa, onun boş sözleri çoğalır. Fakat akıl fazla olursa, o, oturulup konuşulan yerde az sözlü olur.]

النصح بين المأ تقرع [38]

[Kalabalık arasında birine öğüt vermek, azarlamak demektir.]

گر نصیحت کنی بخلوت کن	Ḥalka ḥalvetde vēr naşīḥat sen
-----------------------	--------------------------------

³⁴ Bu kelime, yazmada “aḡar” şeklinde.

³⁵ Asıl metinde “hiddetden” şeklinde yazılı olan bu kelimenin, “haddinden” olabileceğini düşünüyoruz. Farsça kıt’anın ikinci beytinin “...Kendi değerini bilen ve kendi haddi dışına asla ayak basmayan...” manasında oluşu da bu fikrimizi teyid ediyor.

که جز این شیوه نصیحت نیست   Kim bile müstemî‘ naşîḥatdūr
هر نصیحت که برملاً باشد   Her naşîḥat ki ḥalk içinde ola
آن نصیحت بجز فضیحت نیست   Ol naşîḥat degül faẓîḥatdur
[İnsanlara kimsenin bulunmadığı, تنها yerde öğüt ver ki, dinleyen onun öğüt olduğunu bilsin... Halk arasında olan nasihat, nasihat değil, edepsizlik ve alçaklıktır.]

الشَّفیع جناح الطَّالِب [39]

[Aracılık yapan, dilek sahibinin kolu-kanadıdır.]

ایکه هستی تو طالب حاجت   Ey [ki] ḥacāta tālib olduḡ sen
بیخ نومیدی از دلت برکن   Nā-ümîd olma tā icābet ola
تا بمطلوب خود رسی ز ملوک   Bulagör bir şefî‘ [i] ey tālib
دست در دامن شفیعی زن   Ger dilersen ḡabül-i ḥacēt ola

[Eğer ihtiyaç duyduğun şeyleri elde etmek istiyorsan, ümitsiz olma ki, cevap verilsin... Ey istekli, eğer ihtiyacının kabul edilmesini dilersen, bir şefaathçi bulmaya bak!]

نعمة الجاهل كروضة في مزبلة [40]

[Cahilin nimeti, çöplük içindeki yeşillığe benzer.]

ایکه داری هنر نداری مال   Ey ki var faẓl ü yoḡ durur mālūḡ
مکن از کردگار خود گله   Şükr eyle kim bu iyi meşḡaledür
نعمت جهل را مخواه که هست   Ni‘met ü cehl olursa bir yerde
روضه در میان مزبلة   Ravza-i der-meyān-ı mezbeledür

[Ey fazileti olan, malı bulunmayan kimse, şükret! Çünkü bu iyi bir iştir... Bir yerde (kimsede) nimet ve cahillik olursa, o, süprüntü ortasındaki yeşillik gibidir.]

نفاق المرء ذلّة [41] (vr. 7b)

[Kişinin nifakı, horluğudur.]

ای که داری نفاق اندر دل   Ey ki vardur nifāḡ ḡalbünḡde
خوار بادت خلیده اندر خلق   Saḡa geymek revā degüldür delḡ
هر که سازد نفاق پیشه خویش   Kim ki kılsa nifāḡı kendüye ḡūy
خوار گردد بنزد خالق و خلق   Rū-siyāḡ ola nezd-i Ḥālîḡ u ḡalk
[Ey kalbinde nifak olan kimse! (Dervişler gibi) eski elbise giymek sana uygun değildir. Münafıklığı kendisine huy eden kimse, Yaratan ve halk yanında rezil olur...]

البغی سائق إلى الحين هلاك [42]

[Azgınlık, insanı helâke sürükler.]

بغی شوم است گرد بغی مگرد   Baḡy şüm oldı baḡy[1] ḡo elden
بغی بیخ حیات را بکند   Ki gülistān-ı cāna dolar ḡār
مرد را از صف بقا ببرد   Seni alur şaf-ı beḡādan baḡy
نا گه او در کف فنا فکند   Şalur ender-kef-i fenā nā-ḡār

[Azgınlık, uğursuz olmuştur; onu elden bırak! (Doğru yoldan sapma sonucu) can gül bahçesine diken dolar. (O azgınlık) seni ebedîlik sırasından alır, çaresiz fânilik eline atar (düşürür).]

فی كلّ جرعة شرقة و مع كلّ اكلة غصة [43]

[Her yudumda bir boğaz düğümlemesi ve her lokmada bir yutkunma zorluğu vardır.]

نيك و بد بيش و كم صلاح و فساد	İyi yatlu kamu şalāh u fesād
هست آميخته درين عالم	Mümtezicdür temām der-‘ālem
هيچ راحت ندید کس بی رنج	Hîç rāḥat çekilmedi bî-renc
هيچ شادی ندید کس بی غم	Hîç şādī görölmedi bî-ğam

[Bütün iyi, kötü, iyilik, bozukluk, bu âlemde birbirine karışmıştır. (Bu dünyada) hiç zahmetsiz rahat edilmemiş; kedersiz sevinç de görülmemiştir.]

[44] من کثر فکرة فى العواقب لم يشجع

[Sonuçları çok düşünen cesur olmaz.]

هر که در عاقبت بسی نگرده	Âḥirin kim ki gözlese bisyār
بیم دل باشد و تنک زهره	Ne ciğer olur anda ne zehre
نه بیابد ز عزّ تن حصّه	Bulabilmez zi ‘izz-i ten ḥiṣṣe
نه بگیرد ز کام دل بهره	Alabilmez zi kām-ı dil behre

[(İşlerin) sonunu çok düşünen kimsede ne cür’et olur, ne de cesaret...]

O, beden izzetinden bir pay elde edemez; gönül isteğinden de nasip alamaz.]

[45] اذا حلّ القدر بطل الحذر (vr. 8a)

[Kaderin düğümü çözümlünce, sakınma boşa gider...]

چون قضای خدای نازل گشت	Çün qazā-yı Ḥudā-yı ‘azze ve cel
تو ز تسلیم و صبر ساز پناه	Ola bir bendeden yaḥa nāzil
نتوان کرد دفع او بحذر	Ola tevḥîr ³⁶ hep (?) anuḡ güm-rāh
نتوان بست راه او بسپاه	Ola tedbîri ser-be-ser bâṭıl

[Yüce Allah’ın takdir ettiği hüküm, bir kuldan yana indiğinde, onun birçok (değerlendirmesi) yolunu şaşırır; tedbiri de baştanbaşa boşa çıkar...]

[46] الجزع اتعب من الصّبر

[Sabırsızlıkla üzülp telâş göstermek, sabırlı olmaktan daha yorucudur.]

در حوادث بصبر کوش که صبر	Şabra cehd eylegil muşibetde
برضای خدای مقرونست	Kim rızā-yı İlāh maḡrūndur
تن مده در جزع که رنج جزع	Ceza‘a şalma ḡalbūñi ki ceza‘
صد ره از رنج صبر افزونست	Şabrdan renci anuḡ efzūndur

[Musibet sırasında sabretmeye çalış! Çünkü Allah’ın rızası ona yakındır.³⁷ Kalbini sabırsızlıkla telâş göstermeye bırakma! Zira sabırsızlıkla üzülp sızlanmanın zahmeti, sabırdan daha fazladır...]

[47] المسؤول حرّ حتى يعد

[Kendisinden istekte bulunan kimse, vaad edinceye kadar hürdür.]

مرد مسؤول چون دهد وعده	Saḡa mes’ül vērse bir va‘de (?)
------------------------	---------------------------------

³⁶ Bu kelimenin yerinde kullanılmadığı, “takdîri” veya “tahzîri” gibi bir sözcüğün olması gerektiği fikrindeyiz.

³⁷ Bu hükmün, sabrı emreden ayetlere dayandığı açıktır. Mesela, “Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele! (Kur’an, Bakara Suresi, 2/ 155).

خویشتن در مقام شك فكدت   Kala ḥavf ü recā arasında
 هست حرّ گر ره وفا سپرد   Hür degül ger ḥilāf ola ḳavli
 نیست حرّ گر در خلاف زند   Hür ola toğrisa vefāsında

[Bir şey istenen kişi, sana bir söz verse, kendisi korku ve ümit arasında kalır. Eğer sözü, (vaadine) aykırı olsa, hür değildir. Verdiği sözde doğruysa (o söze uygun davranıp vaadini yerine getirirse), hür olur.]

[48] اكبر الاعداء اخفاهم مكيدة

[Düşmanların en büyüğü, hilesi gizli olan(düşmanlığını saklayan)dır.]

بدترین دشمنی تو آنرا دان   Düşmen-i aş‘ab anı bil ey dost
 که بظاهر ترا نماید برّ   Kim saña gösterir be-zāhir berr
 هست ممکن حذر ز دشمن جهر   Olur imkân ḥazer zi düşmen-i cehr
 نیست ممکن حذر ز دشمن سرّ   Olmaz imkân ḥazer zi düşmen-i sirr³⁸

[Ey dost, sana (içinden kin güttüğü hâlde) dış yüzde iyilik gösteren kimseyi en çetin düşman bil! Çünkü açık düşmandan korunmak mümkün; gizli düşmandan sakınmak mümkün değildir.]

من طلب ما لا يعنيه فاته ما يعنيه [49] (vr. 8b)

[Faydasız şeyleri isteyen, faydalı olanları kaybeder.]

آنچه آید بکار مردم را   Her ne ḥacet degü[l]se insāna
 کر بجستش هیچ بکاراید   Olmasun t̄alib aḡa evvelden
 فوت گردد ز دست او بی شك   Ol ele girmez ü bu ḳolda daḡi
 بکار آید   Belki ḥacet olan gider elden

آنچه او را همی

[İnsana her ne gerekli değilse, kendisi önceden ona istekli olmasın. O, ele geçmez; bu taraftan da belki ihtiyaç olan şey elden gider...]

السّامع للغيبة احد المغتابين [50]

[Gıybeti dinleyen, gıybet edenlerin biridir]

تا توانی مخواه غیبت کس   Eyleme gıybetini ḥalkuḡ hiç
 نه گه جدّ و نه گه طیبیت   Ne cid ilen ne ez-reh-i t̄ibet
 هر که او غیبت کسی شنود   Kim ki bir kimse gıybetin işide
 هست همچون کنندۀ غیبت   Eylemiş gibidür anı gıybet

[Halkın gıybetini hiç etme! Ne ciddiyetle, ne de şaka yoluyla... Kim ki bir kimsenin gıybetini dinlese, onu gıybet etmiş gibidir.]

الدّل مع الطّمع [51]

[Horluk ve alçalış, aç gözlülükle beraberdir.]

هر که دارد طمع بمال کسان   Kim ki ol māl-i ḥalka t̄ami‘ ola
 تنش در رنج و جانش در جزع است   Ḥātırı bī-şafā‘ ceza‘dan olur
 تا توانی طمع مکن زیرا   Ḥ‘arlıḡ sevmesen şama‘ etme
 هرچه خواربست جمله در طمع است   Nişe kim ḥ‘arlıḡ şama‘dan olur

[İnsanların malına karşı açgözlü olan kimsenin gönlü, sabırsızlık sebebiyle üzüntü ve telâş göstermekten dolayı safasız olur. Horluğu sevmezsen, aşırını istek ve açgözlülüğü âdet etme! Çünkü horluk,

³⁸ Bu kıt‘anın altında, metnin temize çekilebileceğini belirten “el-beyâzu el-beyâzu” kelimeleri var.

itibarsızlık tamahtan meydana gelir.]

[52] الرَّاحَة مع اليأس

[Rahatlık, ümidi/ beklentisi olmamaktır.]

تا تو در دل امید بستستی	Tā muḳayyed ümīdedür göñlüñ
هرچه رنج است جمله در دل تست	Renc olur cem‘ ser-be-ser der-dil
چون بریدی امید از دگران	Ḥalkdan çün ümīd ḳaṭ‘ eyledüñ ³⁹
هرچه آن راحتست حاصل تست	Göñlüñe büz (?) şafā olur ḥāşıl

[Gönlün ümide bağlı olduğu müddetçe, baştanbaşa kalbinde zahmet ve ağrı toplanır. İnsanlardan ümidi (bir şeyler ummayı) kestiğin zaman gönlünde kedersizlik ve rahat meydana gelir.]

(vr. 9a) [53] الحرمان مع الحرص

[Mahrumiyet, hırsla beraberdir]

ای که از حرص مانده شب و روز	Ey ki hırş ile pāy-bend olduñ
با تن مستمند و با دل ریش	Oldı senden ḳamu şafā ma‘düm
از ره حرص دور شو زیراك	Göñlüñi hırşdan ırağ eyle
هر کجا حرص بیش حرمان بیش	Kim ḥarīş ola dāyimā maḥrüm

[Ey hırsla ayak bağı (olan insan, açgözlülük yüzünden), bütün zevk ve safan yok olmuştur. Gönlünü hırstan uzaklaştır! Çünkü hırslı olan, her zaman mahrum olur.]

[54] من کثر مزاحه لم یخل من حقدٍ او استخفافٍ به

[Çok şaka yapan kimseye karşı ya kin beslenir veya o kişi hafife alınır.]

هر که سازد مزاح پیشه خویش	Kim ki hezli şî‘ār êde dāyim
گر امیراست پاسبان گردد	Ḥaşv ola ḥalk içinde güftārı
در همه دیده‌ها سبک باشد	Hem şaḳīl hep göñül göze (?) [görine] ⁴⁰
بر همه سینه‌ها گران گردد	Hem ola yeyni ḳadr ü miḳdārı

[Her zaman şaka yapmayı âdet eden kimsenin sözü, insanlar arasında (çirkin) fazlalık olur. Hem insanların gönlüne ağır gelir; gözüne sohbeti çekilmez görünür; hem de değer ve itibarı hafif olur.]

[55] عبد الشهوة اذل من عبد الرق

[Şehvetin kölesi olan kimse, parayla satın alınmış köleden daha aşağıdır.]

هر که او بنده گشت شهوت را	Bende-i şehvet olanuñ dāyim
هست نفس خسیس و طبع لنیم	Geh ü geh nefş ḥasīs ü ṭab‘[ı] leīm
بنده شهوتست در خواری	Bende-i şehvet andan eksükdür
بتر از بنده خریده بسیم	Kim alınmış ola o bende be-sīm

[Şehvetin kölesi olanın her zaman kendisi bayağı, huyu alçaktır. Şehvetin kölesi, gümüş parayla alınmış köleden daha kusurlu ve hordur.]

³⁹ Bu son kelime, kullanılan aruz kalıbını aksatıyor. Onun yerine aynı manadaki “etdün” kullanılsa, aksama giderilmiş olur.

⁴⁰ Bu mısradaki bir veya iki kelimenin sehven unutulduğu anlaşılıyor. Bu noksanı, Farsça mısraın manasına (Bütün gözlere hafif görünür) bakarak tamamlamaya çalıştık.

[الحاسد مغتاطٌ على من لا ذنب له [56]

[Kıskanç kimse, günah işlemeyen kişiye karşı öfkelenir.]

هست مرد حسود خشم آلود	Ḥased ehli hemîşe hışm iledür
بر کسی کو نکرد هیچ گناه	Bir kişiye [ki] yoğ hiç anda günâh
نعمت خلق دید نتواند	Göremez ni‘meti revâ halka
رنجه باشد ز اصطناع اله	Her ne kim kısmet etmiş olsa İlâh

[Kıskanç olan(lar), daima hiç günahı olmayan kişiye öfkelenir. İnsanlara Allah her ne kısmet etmiş olsa, o nimeti lâyük göremez(ler)...]

کفی بالطّفر شفیعاً للمذنب [57] (vr. 9b)

[Suçlu olana şefaathçi olmak için zafer yeter.]

بر گنهکار چون شدی قادر	Çün günehkâra olasın qâdir
عفو کن ز آنکه بی گنه کس نیست	‘Afv ilen qâdrüñi refî‘ eyle
ور مرو را شفیع کس نبود	Ger şefî‘ olmasa aña kimse
ظفر تو شفیع او بس نیست	Ḳudretüñi aña şefî‘ eyle

[Bir suçlu veya günahkâra güç yetirsen, onu affetmekle kendi değerini yükselt! Eğer ona kimse şefaathçi olmasa, senin kudretin, aracı olarak yeter...]

ربّ ساع فیما یضرّه [58]

[Zararına çalışanlar çoktur...]

ای بسا کس که طالب کاریست	Çoğ kişiler ki olalar tâlib
که در آن کار باشدش خذلان	Bir işe k’andan êrişe hızlân
ناصر او شود از آن غمگین	Ola yârî o şugldan ğamgîn
حاسد او شود از آن خندان	O[la] hâşmî o fi‘lden hândân

[Birçok kişi, yardımsız ve yalnız başına kalıp hor duruma düşeceği bir işe istekli olur... Dostu o işten dolayı üzülür; düşmanı ise güler...]

لا تتکل علی المنی فانّها بضایع التّوکی [59]

[Arzu ve temenniye güvenme! Çünkü o, ahmakların sermayesidir.]

تکیه بر آرزو مکن که نه هر چه	Şanma kim her ne[y]i taleb kılsañ
آرزو باشدت ببخشد حق	Anı elbette saña vèrir Ḥağ
هر که بر آرزو کند تکیه	Kim [ki] tekye kılsa maṭlûba
ببر عاقلان بود احمق	‘Uğalâ qatına şayılır aḥmağ ⁴¹

[Her neyi istesen, onu Cenab-ı Hakk’ın sana mutlaka vereceğini sanma! Arzu ettiği şeye dayanan kimse, akıllı kişiler katında ahmak sayılır.]

الیأس حرٌّ و الرّجاء عبْدٌ [60]

[Ümitsizlik (beklentsiz olmak) hürlük, ümit beslemek köleliktir.]

گر بریدی ز مردمان امّید	Ger ümîdüñ var ise maḥlûğa
بتن آزادی و بدل شادی	Olasın dāyimā ser-efgende
ور بدیشان امید در بستی	Kes ümîdi kim olasın âzād
دادی از دست عزّ آزادی	Kim ümîd eyler âdemi bende

⁴¹ Bu mısradaki vezin aksiyor.

[Eğer yaratılmış olan(insanlar)dan bir ümidin (beklentinin) varsa,
daima başı (önüne) eğik olursun. Ümidi kes ki serbest olasın! Çünkü
ümit (birisinden bir şeyler ummak, beklenti içinde olmak) insanı
köle eder...]

(vr. 10a) [61] ظنّ العاقل كهانةً

[Akıllının zannı, kehanettir.]

هر اشارت که مرد عاقل کرد	Her işâret ki ehl-i ‘aql eyler
بر اشارات او مزید مجوی	Çılmağıl sen işâretine hücum
ظنّ عاقل بود بهر کاری	‘Āqılūñ zannı her dağık işde
در اصابت چو حکم اختر گوی	Ola mānend-i ‘ilm-i ehl-i nücüm

[Akıl sahibinin ettiği her işarete sen hücum etme! Çünkü her
ince işte, akıllı kişinin zannı, yıldızlar ilmini (astronomi veya
astroloji) bilen kişilerin bilgisi gibidir.⁴²]

[62] من نظر اعتبار

[(Basiretle) bakan kimse, ibret alır.]

مرد در کارها چو کرد نظر	Murtaẓā kavlidür ulular hem
بهره اعتبار از آن بر داشت	Bu kelāma bakup şeker [d]ediler
هر چه آن سودمند بود گرفت	Nazar ilen çün alınur hisşe
هر چه nasodmend بود گذاشت	Bağ bağışuñ al ülüşüñ dedeler

[Bu, beğenilen Hz. Ali’nin sözüdür. Büyükler bu söze bakıp
şeker (gibi tatlı) dediler. Mademki hisse, (dikkatli) bakış ve düşünmeyle
alınır, öyleyse ey dedeler, bakınca (iyice) bakın; ondan payımızı alın!]

[63] العداوة شغل بلا نفع

[Düşmanlık, faydasız bir meşguliyettir.]

هر که پیشه کند عداوت خلق	Şuğl-i lā-yenfa‘ oldı düşmenliğ
از همه خیرها جدا گردد	Her kim ederse dāyimā anı
گه دلش خسته عনা باشد	Gāh ola beste-i belā göñli
گه تنش بسته بلا گردد	Gāh ola ḥaste-i ‘anā cānı

[Düşmanlık, faydasız bir meşguliyet olmuştur: Her kim daima
düşmanlık ederse, onun bazan gönlü belâya bağlı, bazan da ruhu
zahmetin hastası olur.]

[64] القلب اذا اكره عمى

[Gönül bir şeye zorlandığında körelir.]

بستم دل بسوی علم میر	‘İlmi cevri ile etmek olmaz kesb
کان ستم آتش دل افروزد	Cevri ile olma ṭalib ey sâlim

⁴² Yıldızların hareket ve durumlarından, olan veya olacak şeylere dair birtakım hükümler çıkararak, tahminlerde bulunan münecimlerin sözlerine İslâm tarihinde çok itibar edilmediğini ileri sürmek mümkündür. Bu konuda söylenen “Bütün münecimler yalancıdır” sözü meşhurdur. Hz. Ali’ye ait şiirleri ihtiva eden divanda, şu manadaki mısralar da yer alır: “Münecim gelmiş beni yıldızlarla ve onların şerrinden olacaklarla tehdit ediyor. Ben günahlarımdan korkuyorum. Yıldızlara gelince, onların şerrinden kesinlikle eminim.” (Ali b. Ebî Tâlib Kerremallahu vecheh ve radiya’llahu anh’a nispet edilen *Divanı*, çev. Nevzat H. Yanık, İstanbul 2014, s. 242-244. Ayrıca, s. 182). Mütercim, burada –tıpkı *Sad-Kelime Tercümesi* için örnek aldığı Kâtib Reşid gibi- akıllı kişiye ait tahminin isabetli olduğunu belirtmek istemiştir. Burada “ilm-i ehl-i nücüm” tamlamasıyla astroloji değil, astronominin kast edilmiş olması da mümkündür. O takdirde şairin ikinci beyti, “... Her ince işte akıllı kişinin tahmini, astronomi bilen kişilerinki gibidir.” manasında anlaşılabilir.

هیچ خاطر و گر چه نیز بود Gerçî tîz olsa fehmi-i ʔālib-i ‘ilm
 بستم هیچ علم نیاموزد Olmaz aslā cefā ilen ‘ālim
 [İlmi eziyetle elde etmek mümkün değildir. Ey sağlıklı kişi, eza, cefa ile (ilme) talip olma! İlim isteyenin anlayışı her ne kadar keskin olsa da (insan) asla eza, cefa ile âlim olmaz...]

(vr. 10b) [65] الادب صورة العقل

[Edeþ, aklın suretidir (yansımasıdır).]

با ادب باش در همه احوال Var edeb şahlâ cümle hâletde
 كه ادب نام نيك را سبب است Kim saña ola yaşşı ad hâşıl
 عاقل آنست كو ادب دارد ‘Āķıl oldur ki onda ola edeb
 نيست عاقل كسى كه بى ادب است Bî-edeb olsa ol degül ‘ākıl
 [Bütün hâllerde edebi gözet, terbiyeye riayet et ki, iyi bir ad elde edesin. Akıllı, kendisinde edep, terbiye olan kişidir. (Bir kimse) edepsiz olsa, o akıllı değildir...]

[66] لا حياء لحريص

[Açgözlünün utanması olmaz.]

هر كه باشد حريص بر چيزى Her neye kim kişi hâriş olsa
 نايد او را زجستن آن شرم Dāyim ister utanmayıp anı
 برود از نهاد او خجلت Olmaya ‘ārızında hiç ābı
 بشود از سرشت او آرم Ǧalmaya çehresinde hiç çanı
 [İnsan, her neye aşırı istekli olsa, utanmayıp onu devamlı ister. Yüzünde hiç şeref olmaz; çehresinde hiç kanı (hayâ) kalmaz.]

[67] من لانت اسافله صلبت اعاليه

[(Elinin) altındaki(hizmetçi)leri zayıf olanın, üstündekiler (düşmanları) güçlü olur.]

هر كه باشد ضعيف اتباعش Kimünj olsa za‘îf etbā‘ı
 در كف اقويا بود مقهور Akıviyâlar êde anı maķhūr
 نشود بى متابعان هرگز Olmayınca sipâh ü hayl ü haşem
 هیچ كس بر منازعان منصور Düşmene kimse ol[a]maz manşūr

[Her kimin kendisine uyan adamları zayıf olsa, kuvvetliler onu kahreder! Askeri, beraberinde takımı, hizmetçileri olmayınca, kimse düşmana karşı galip gelemez.]

[68] من اوتى فى عجانة قلّ حياؤه و بذؤ لسانه

[Kendisine makattan verilen (livata yapılan) kimsenin hayâsı az ve dili bozuk olur.]

هر كه را وقت كودكى بودست Kim ki oğlanlığında bezl etdi
 بيشه در زیر مردمان خفتن Nefsini hâlka çalmadı ‘ārı
 شرم او رفته باشد و هرگز Ǧalmaya çehresinde âzermi
 نايد از لفظ او نيكو گفتن Olmaya ğayr-ı fuşş güftārı

[Çocukluk çağında kendisini halka bol bol veren kimsenin hayâsı kalmaz; yüzünde edep, hayâ kalmaz; sözü de adaba, ahlâka aykırı, çirkin lâftan başkası olmaz.]

(vr. 11a) [69] السعيد من وعظ بغيره

[Bahtiyar, başkalarının hâlinde öğüt alandır.]

نیکبخت آن کسی بود که دلش   Nîk-baht anı bil ki bir ğayra
آنچه نیکی دروست بپذیرد   Vêrseler pend pend ala andan
دیگران را چو پند داده شود   Bir günehkârî şalsalar bende
او از آن پند بهره برگیرد   Luţf ilen vara bend ala andan⁴³

[Bil ki, bahtiyar, bir başkasına öğüt verseler, ondan öğüt alan kişidir.

Bir suçluyu bukağıya göndersler, iyilikle gidip ondan o bağı alandır.]

الحكمة ضالة المؤمن [70]

[Hikmet, müminin yitiğidir.]

هر که چیزی نفیس گم شودش   Her kimün bir nefis cinsi ite
بسته دارد بجستنش همت   Bağlaya anı bulmağa himmet
جان آنکس که مؤمن پاک است   Mü'min-i pāk olan kişi gönli
هم برآن سان طلب کند حکمت   Andan artuğ taleb kıla hikmet

[Kimin değerli bir şeyi kaybolsa, (o kişi,) gayretini onu bulmaya

bağlar. Temiz mümin olan kişinin gönlü de hikmeti ondan fazla

ister...]

الشّرّ جامع لمساوی العیوب [71]

[Şer, bütün kusurların kötü yönlerini toplayıcıdır.]

تا توانی مگرد گرد بدی   Sa'y eyle tā yamanlıġ etmeyesin⁴⁴
گر ترا هست طینت طاهر   Sende var ise şinet-i şahir
کز بدی فضل تو شود پنهان   K'êder ol fażluñı senün pinhân
وز بدی عیب تو شود ظاهر   Hem êder 'aybuñı senün şahir

[Eğer sende temiz bir yaratılış varsa, kötülük etmemeye çalış!

Çünkü (kötülük edersen), o hem senin faziletini gizler, hem de bütün

kusurunu ortaya çıkarır...]

كثرة الوفاق نفاقٌ و كثرة الخلاف شقاقٌ [72]

[Çok muvafakat nifaka, çok muhalefet de şikaka (bozuşmaya) sebep olur.]

در وفاق کسان غلو مکنید   Etme ibrām der-maħabbet-i ħalq
که از آن تهمت ریا آید   Ki riyā tōhmeti olur lāħik
وز خلاف مدام دور شوید   Hem ħilāfına etme artık sa'y
که از آن دشمنی بیفزاید   Ki 'adāvet olur saña şādık

[İnsanlara dostluk konusunda ağırlık verecek derecede ısrar etme!

Çünkü onun ardından riya tōhmeti gelip ulaşır. Ayrıca insanların

zıddına gitmeye de fazla çalışma! Doğru (söz söylemek), sana

düşmanlık olur.⁴⁵]

⁴³ Mütercim, bu Farsça şiirin bilhassa ikinci beytini hatalı çevirmiştir. Çünkü Reşidüddin Vatvat'ın kıt'ası şu manadadır: "Bahtiyar, nerede bir iyilik olsa, gönlü onu kabul eden, başkalarına öğüt verdiklerinde o öğütten pay alan kişidir."

⁴⁴ Bu mısradaki vezin aksıyor. "Sa'y eyle..." yerine "Eyle sa'y..." şeklinde yazılmış olsaydı, aksama meydana gelmezdi.

⁴⁵ Bu kıt'anın son kelimesinden (sâdik) dolayı ikinci beytinin manası muğlak (düşümlü) hâle gelmiştir. Farsça kıt'anın ikinci beytinde, "Devamlı muhalefet etmekten de uzak dur! Çünkü ondan dolayı düşmanlık artar." denmektedir. İlk beytin sonundaki "lâhik" kelimesine uygun kafiye bulma mecburiyeti, mütercim İsmâil'i böyle kapalı bir söz söylemeye sevk etmiştir. Reşidüddin Vatvat'ın Farsça beytine bakıldığında, mütercimin de şunu söylemek istediği anlaşılıyor: "İnsanların zıddına gitmeye de fazla çalışma! Böyle davranıştan düşmanlık artar. Her doğruyu her yer ve zamanda söylemek uygun olmayabilir." (Eğer 4. mısradaki "adâvet" kelimesi, "adüvvün" şeklinde olsaydı, o zaman Arapça vecizenin manasına uygun düşerdi).

رَبِّ اَمَلٍ خَائِبٌ [73] (vr. 11b)

[Nice ümid (eden sonunda), mahrum ve ümitsiz kalmıştır...]

ایکه بستى امید در چیزی	Bağladuñ gerçi bir metā'a ümīd
غم مخور گر نیاوریش بدست	Ġam yeme girmese ele ey yār
بس امید که آن نگشت وفا	Çok ümīd ola k'olmaya ḥāşıl
بس شکوفه که بشکفید و نبست	Çok çiçek açıla ki vèrmeye bār

[Ey dost, her ne kadar faydalanılacak bir şeye ümit bağladıysan da (o umduğun) eline geçmese, üzülme! Nice ümit (edilen şey) vardır ki, meydana gelmez... Nitekim meyve vermeyen birçok çiçek açılır.]

رَبِّ رَجَاءٍ يُوَدَىٰ اِلَى الْحَرَمَانِ [74]

[Nice ümitler, (sahiplerini) mahrumiyete uğratmıştır...]

نه هر آنکو امید چیزی کرد	Her taleb şanma kim vücūda gelür
کسب آن چیز باشدش آسان	Belki anuñ çoğı olur ma'dūm
بس امید که هست عاقبتش	Çok ümīd ola k'āḥirinde kişi
محنت یأس و آفت حرمان	Nā-ümīd ola vü ḳala maḥrūm

[Her isteğın meydana geleceğini sanma! Belki onun çoğı yok olur. Çok ümit vardır ki, onun sonunda insan ümitsiz olur ve mahrum kalır.]

رَبِّ رِبَاحٍ يُوَدَىٰ اِلَى الْخَسْرَانِ [75]

[Nice kazançlar var ki, sonunda ziyana sebep olur...]

ای بسا مرد سود جوینده	Çok kişi var ki sūd çün çalışur
که قدم در ره مخوف نهاد	Yolu deryā-yı bī-kerāna düşer
عاقبت چون بدستش آمد سود	Sa'y ilen gerçi bulur ol sūdı
او از آن سود در زیان افتاد	Likin ol sūddan ziyāna düşer

[Çok kişi vardır ki, kazanç (elde etmek) için çalışır; onun yolu, sahilless bir denize düşer. Gerçi çalışmayla o kazancı elde eder; fakat o faydadan (sonunda) zarara uğrar.]

رَبِّ طَمَعٍ كَاذِبٍ [76]

[Nice açgözlülük var ki, yalancıdır. (Asılsız çıkar).]

در طمع دل نبست باید هیچ	Ṭama'a bağlama gönül ey dost
که طمع بیشتر دروغ بود	Ki ṭama' şāḥibi olur kezzāb
آتشی کان طمع برافروزد	Ṭama'uñ ḳavline gönül vèrme
کی ز خاکسترش فروغ بود	K'olmaz anuñ sözinde ḥayr u şavāb

[Ey dost, açgözlülüğe gönül verme! Çünkü tamah sahibi çok yalancıdır. Tamahın (aşırı istekli ve açgözlü olanın) sözüne gönül verme! Çünkü onun sözünde hayır ve doğru bulunmaz.]

اِذَا حَلَّتِ التَّقَادِيرُ ضَلَّتِ التَّدَابِيرُ [77] (vr. 12a)

[Takdir edilenlerin düğümü çözülünce, tedbirler boşa gider...]

چون قضای خدای عز و جل	Çün ḳazā nāzil ola insāna
بر سر بنده شود نازل	Cümle tedbirini bozar taḳdīr
همه تدبیر او شود گمراه	Ḳaç ḳazādan Ḥudā penāhına kim
همه تقدیر او شود باطل	Hem ḳazāya Ḥudā eder tedbīr

[Yüce Allah'ın takdir ettiği hüküm, insana indiğinde, onun bütün

tedbirini bozar. Kaderin hükmünden Allah'ın sığınağına kaç!
Ayrıca (bil ki) kaderin hükmüne tedbir eden (işin sonunu bilerek onu temin edecek sebep ve çareyi yaratan), Allah'tır.]

[78] الاحسان يقطع اللسان

[İyilik, dili keser. (Aleyhte konuşmayı engeller.)]

هر که کردی بجای او احسان	Var ise gıybetün eder bed-gūy
مال دادی و مرد بخردی	Söyleyim çaresini bed hūnuḡ
هم ضمیرش بمهر پیوستی	Keser iḥsān yaman dili senden
هم زبانش ز هجو بیریدی	Cūd ile kes dilini bed-gūnuḡ

[Senin gıybetini eden dedikoducu kimse varsa, o fena huyun çaresini söyleyeyim: İyilik etmek, senin hakkında kötü sözler söylenmesine engel olur. (Öyleyse) kötü sözler söyleyenin dilini ona cömertlik ederek kes!]

[79] الشرف بالفضل و الادب لا بالمال و النسب

[Şeref, mal ve soyla değil, fazilet ve edepledir.]

فضل جوی و ادب که نیست بحق	Fazllan var edeb eyle ḥāşıl
شرف مرد جز بفضل و ادب	Ki şeref yok bi-ğayr-i faẓl ü edeb
مرد بی فضل و ادب خردست	Fazlı olmazsa yok şeref anda
و رچه دارد بزرگ اصل و نسب	Gerçi var anda māl ü aşl ü neseb

[Haydi, durma, edeple fazilet elde et! Çünkü fazilet ve edep olmadan şeref olmaz. (Bir kimsede) fazilet olmazsa, her ne kadar malı, soyu sopu olsa da onda şeref yoktur.]

[80] اکرم النسب حسن الادب

[Soyun en şerefli, terbiye güzelliğidir.]

و نسب	ای که مغرور مانده شب و روز	Ey nesebden yaña olan mağrūr	بیزرگی اصل و عزّ
	Tutmagil rif'at-i mekân zi neseb		
	شو بحسن ادب گرای که هست	Var edeb ḥāşıl eyle kim yoḡdur	
	حسب بهتر تو حسن ادب	Neseb ü faḡr ġayr-ı ḥüsn-i edeb	

[Ey soy-soptan yana gururlanan! Soydan dolayı yer ululuğu tutma (kibre kapılma)! Haydi edep elde et ki, edep güzelliğinden başka soy ve övünç yoktur.]

(vr. 12 b) [81] اکرم الادب حسن الخلق

[Edebin en iyisi, güzel ahlaktır.]

مرد بد خوی بر همه عالم	Ḥū[yı] zışt olanuḡ bu dünyāda
بی سبب سال و ماه در غضب است	Dāyimā rūḡ[ı]dur esīr-i ġāzab
نیکخویی گزین که نزد خرد	Eyi ḡūyı şī'ār ederse müdām
نیکخویی شریفتر ادب است	Ḥāşıl olur aña kirām-ı edeb

[Bu dünyada huyu çirkin (kötü) olanın ruhu her zaman öfkeye esirdir. Eğer (insan) her zaman iyi huyu âdet ederse, onda ahlâkın değerli olanları meydana gelir.]

[82] افقر الفقر الحمق

[Fakirliğin en büyüğü ahmaklıktır.]

گر فقیری و نیستی احمق   Ger fakîr olsañ olmasañ aħmak
تا از آن فقر هیچ نندیشی   Şükr eyle qalmaduñ cemâ'atden
شکر کن اندر ین مقام که نیست   Nişe kim yoğ dur[ur] cihânda beter
بدتر از حمق هیچ درویشی   Hiç dervîşlik hamâkatden
[Eğfer fakir olsan, ahmak olmasan, şükret ki (akıllı ve imanlı
insanların teşkil ettiği Müslüman) topluluktan (ayrı) kalmadın.⁴⁶
Çünkü dünyada ahmaklıktan daha kötü bir fakirlik yoktur.]

[83] اوحش الوحشة العجب

[Korkulacak şeylerin en korkuncu, kendini beğenmişliktir.]

گر ترا پیشه خویشتن بینیست   'Ucndan kim ki görse kendüsini
مردمان از تو مهر بردارند   Êde andan tamâm-ı halk inkâr
مر ترا در مضایق وحشت   Qala ender-mazâyık-ı vahşet
بی‌جلیس و انیس بگذارند   Bî-enîs ü muşahib ü bî-yâr

[Kendini beğenmişlikten dolayı bencil olan kimseyi bütün insanlar
inkâr eder (sevmezler). O, ıssızlığın dar ve sıkıntılı yerlerinde dostsuz,
arkadaşsız ve yarsız kalır.]

[84] اغنى الغنا العقل

[Zenginliğin en büyüğü, akıldır.]

ایکه خواهی توانگری پیوست   Ey olan t̄alib-i ğinā dāyim
تا از آن ره رسی بمهتری   Kim ola qadrüñ efđal ü a'lā
از خرد جوی مهتری زیرا که   'Aqldan [sen] t̄aleb eyle ikbāl
نیست همچون خرد توانگری   Kim h̄iredmenddür ğaniyy-i ğinā

[Ey değerinin daha üstün ve yüksek olması için daima zenginliğe
istekli olan! Sen ikbali (iyi kabulü, bahtlılığı) akıldan iste! Çünkü
akıllı kişi, zenginliğin zenginidir.]

(vr. 13a) [85] الطامع فى وثاق الذلّ

[Aç gözlü olan, horluk zinciriyle bağlıdır.]

تا توانی مگرد گرد طمع   Kim t̄ama'dan ırağ olmazsa
اگر از عقل بهره داری   Qalbi h̄ırş âteşiyile dāĝlu ola
زانکه پیوسته مردم طامع   Olmaz âzād ğamdan ol kimse
بسته باشد برشته خواری   Ki t̄ama' riştesiyle baĝlu ola

[Aşırı istek ve açgözlülüğten uzak durmayan kimsenin kalbi, hırs
ateşiyle yaralı olur. Tamah ipiyle bağlı olan şahıs, kederden
kurtulamaz.]

[86] احذروا نفار النعم فما كل شارٍ بمردود

[Nimetlerin elden kaçmasından sakının! Çünkü her kaçan iade
edilmez.]

ایکه با نعمتی بسیرت بد   Ni'metün çoğ u s̄iretün bed ise

⁴⁶ "Cemaatten (ayrı) kalmadığın için şükret!" manasındaki mısradaki "Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sınıksız yapışın; parçalanmayın (...)" (*Kur'an*, Âl-i İmrân Suresi, 3/ 103); "Birlik olmaya bakın. Çünkü sürüden ayrılan koyunu kurt yer." (*Ebû Dâvud*, "Salât", 46; *Nesâî*, "İmâme", 48); "Birlik olmaya bakın ve bölünmekten kaçın. Çünkü şeytan yalnız kalanlarla beraber olur." (*Tirmizî*, "Fiten" 7) gibi birlik hâlinde olmayı emreden ayet ve hadislerin ima edildiği söylenebilir.

Ürküdür ni‘meti hîşâl-i [bedân?]⁴⁷
 نعمت خویش را ز خود مرمان
 Eyle şanma ki ürkicek bir şey
 که نه هرچه او رمیده شد ز کسی
 Yine bulmağ⁴⁸ anı ola âsân
 باز آوردنش بود آسان

[Eğer nimetin çok, hâl ve gidişin kötüyse, (bil ki) fena huylar
 nimeti ürkütür. Bir şey ürkünce, onu geri getirmenin kolay
 olacağını sanma!..]

[87] اکثر مصارع العقول تحت بروق الاطماع

[Akılların belâlarının pek çoğu, açgözlülük şimşekleri altındadır.]

آفت عقل مردم از طمع است   ‘Āfet-i ‘aqlıdur tama‘ bî-şek
 تا توانی سوی طمع مگر ای   Tama‘ı gel irag eyle dilden
 چون طمع دست برد بنماید   Çün tama‘ el vère şağın zinhâr
 عقل مردم درو فتد از پای   ‘Aql ayağın çıkaramaz gilden

[Açgözlülük, şüphesiz ki, aklın afetidir (onu giderip yok edicidir).

Gel, tamahı gönülden uzaklaştır! Aşırı istek ve açgözlülük fırsat
 verdiğinde, aman sakın, akıl, ayağını çamurdan çıkaramaz.]

[88] من ابدی صفحته للحقّ ملك و من اعرض عن الحقّ هلك

[Yüzünü Hak’a, gerçeğe çeviren kişi, sahip olur; Hak’tan yüz çeviren
 kişi ise helâk olur.]

هر که بر حقّ بود بهر دو جهان   Kim ki Hâk yolını şî‘âr etse
 حاصل آرد بجملگی اغراض   Hâşıl ola aña kamu ağrâz
 باز در ورطه هلاک افتد   Yine hem varṭa-i helâke düşe
 آنکه از راه حقّ کند اعراض   Hâk yolından ger eylese i‘râz

[Doğru yolda gitmeyi âdet eden kimse, bütün isteklerini elde eder.
 Yine insan eğer Hak yolundan yüz çevirse, mahvoluş uçurumuna
 düşer...]

(vr. 13b) [89] اذا املقتم فتاجروا الله بالصدقّه

[Fakirleştiğinizde sadaka vererek Allah ile ticaret edin!]

هیچ چیزی مدان تو چون صدقه   Bilmegil şadқа⁴⁹ gimi hîç nesne
 هست از و مال و جاه را بیشنی   Arturur māl [ü] cāhuṅı bi-tamām
 او رساند بناز و استغنا   Hem seni kırtarır zi fāğa vü faqr
 و ارهاند ز رنج درویشنی   Hem vèrir devletüñe ‘izz-i devām

[Sadaka gibi (belâları giderici ve ömrü artırıcı) bir şey bilme!

(Sadaka,) senin mal ve makamını bütünüyle artırır. Hem seni
 fakirlikten kırtarır, hem de senin nimetine devam ululuğu verir.]

[90] من لان عوده كثر اغصانه

[Ağacı yumuşak olanın, dalları çoğalır.⁵⁰]

هر که با کهتران کند نرمی   Kim ki hâdimlerine nerm olsa

⁴⁷ Yazmadaki silintiden dolayı bu son kelime okunamadı. Vezin ve mana göz önünde tutularak böyle tamir edildi.

⁴⁸ Mısra başındaki silintiden dolayı bir veya iki kelime okunamadı. Bunun, Farsça kıt’anın son mısrasında bulunan ve “geri getirmek” manasına gelen “bâz âverden”in karşılığı olduğu anlaşılıyor. Nesre çeviriyi Farsça şiiri de göz önünde tutarak yaptık.

⁴⁹ Şair, “sadaka” kelimesini, kullandığı aruz kalıbına uydurabilmek için böyle yazmıştır.

⁵⁰ İsmâil Efendi’nin yüz söz tercümesinde كثر (kesüre) şeklinde olan kelime, bu tür eserlerin çoğunda كفف (kesüfe) biçimindedir.

مانند اندر بلیت ایشان	Çeke dāyim beliyye ez-īṣān
ننهندش برآستی گردن	Şunmaya kimse emrine gerden
نبردش بواجیبی فرمان	Olmaya kimse hükmine fermān

[Hizmetkârlarına karşı yumuşak olan insan, daima onlardan belâ ve zahmet çeker. Kimse onun emrine boyun eğmez; hükmüne (uymayı gerekli görüp) itaatkâr olmaz.]

قلب الاحمق فی لسانه [91]

[Ahmağın kalbi, dilindedir.]

هر که او هست باحماقت جفت	Ahmağ olan kişinüñ ey ‘ākıl
جایگاه دلش دهان وی است	Kalb[i] çağ ⁵¹ nuṭṭ menzilinde olur
هر چه دارد ز نیک و بد در دل	Ḥayr u şer her ne olsa göñlünde
آن همه بر سر زبان وی است	Her zamānda anuñ dilinde olur

[Ey akıllı kişi, ahmak olan kimsenin kalbi tam konuşma yerinde olur.

Kalbinde iyi, kötü her ne olsa, her zamanda onun dilinde olur.]

لسان العاقل فی قلبه [92]

[Akıllının dili, kalbindedir.]

هر که او هست با کمال خرد	Olsa her kimsede kemāl-i ḥıred
هست پنهان زبان او در دل	Hîç sırrı anuñ ‘ıyān olmaz
نشود هیچ سر او پیدا	Dili kalbinde gizlüdür dāyim
نبود هیچ گفت او باطل	Hîç yanılmaz sözi yalan olmaz

[Her kimde akıl olgunluğu bulunsa, onun sırrı hiç belli olmaz. Dili daima kalbinde gizlidir; hiç yanılmaz, sözü yalan olmaz.]

من جرى فی عنان امله عثر باجله [93] (vr. 14a)

[Dizginlerini emellerine (arzularına) veren kişi, eceliyle tökezler.]

در همه کارها بگفت هوا	Kim ki nefis ü hevāya tābi‘ ola
هر که بدهد عنان بدست امل	İhtiyārın vère be-dest-i emel
زود باشد که آن امل ناگاه	Key şağınsun ki ol emel nāğāh
اندر اندازدش بجاه اجل	Şalur ol gāfili be-çāh-ı ecel

[Nefis ve onun arzusuna uyan kimse, iradesini isteğın eline vermiş olur. Çok sakınsın... Çünkü o arzu ve ümit, o gafili ecel kuyusuna atacaktır!..]

إذا وصلت اليكم اطراف التعم فلا تنفروا اقصاها بقلة الشكر [94]

[Nimetlerin uçları size ulaştığında, az şükretmekle onun sonunu ürkütmeyin.]

چون بیایى تو نعمتى ورجند	Bir kişi bulsa ni‘met-i endek
خرد باشد چو نقطه موهوم	Kim ola kem çü noğta-i mevḥūm
شکر آن یافته فرو مگذار	Ḥāzıruñ şükürin etmese bî-şek
کر ز نایافته شوی محروم	Ola gāyib na‘imden maḥrūm

[Bir kişi, vehmedilen nokta gibi noksan da olsa, az nimet elde etse, göz önünde olanın şükürünü yerine getirmese, görünmeyen nimetten

⁵¹ Bu kelime, Arap harfli metinde “hak” şeklindedir. Anılan isim, sözün gelişine ve devamına uymadığından, onun ilk harfinin noktaları unutulmuş “çak” olduğu fikrindeyiz.

mahrum olur...]

[95] اذا قدرت على عدوك فاجعل العفو عنه شكراً لقدرة عليه

[Düşmanına galip geldiğinde, galibiyetin şükürü olarak onu affet!]

چون شدی بر عدوی خود قادر   Kādir olsañ ‘adū-yı bed-ḥ`āha
عفو را شکر قدرت خود ساز   ‘Afvuñı şük-r-i kudret eyle saña
رحم کن رحم کن که هرچه کنی   Her kime⁵² sen cihānda raḥm etsen
در جهان جز همان نیایی باز   Raḥm ēde Ḥaḥ anuñ yerine saña

[Kötülük isteyen düşmana güç yetirsen, onu affetmeyi kendin için kuvvetin şükürü et! Sen dünyada her kime merhamet edersen, Cenab-ı Hak onun yerine (o acımana mükâfat olarak) sana merhamet eder.⁵³]

[96] ما اضمر احدُ شيئاً الا ظهر في فلتات لسانه و صفحات وجهه

[Hiç kimse kalbinde bir şeyi gizlemez ki, dilinin sürçmesi ve yüzünün ifadesiyle onu açığa çıkarmasın...]

هر که چیزی نهفت اندر دل   Kim ki bir nesne gizledi dilde
تا بدانی که چیست میجویش   Arayıp bulagör beyânında
گاه اندر میانهُ گفتش   Gāh ruḥsarınuñ kenārında
گاه اندر کرانه رویش   Gāh güftārınuñ meyânında

[Kim kalbinde bir şey gizlediyse, onu bazan yüzünün ifadesinde, bazan da sözünün arasında, anlatımında arayıp bulmaya bak!..]

[97] البخيل يستعجل الى الفقر يعيش في الدنيا عيش الفقراء

و يحاسب في الآخرة حساب الاغنياء

[Cimri, fakirlik hususunda acelecidir; dünyada fakirler gibi yaşar, ahiretteyse zenginler gibi sorguya çekilir.]

هست مرد بخیل ره داده   Kim ki buḥl iledür ser ü kārı
فقر را سوی خویش بشتاب   Yol verir faḥrı kendüye o denī
این جهان همچو مفلسان بمعاش   Bu cihānda ma‘āş çün fuḥarā
و آن جهان چون توانگران بعذاب   Ol cihānda ḥisāb hemçü ḡanī

[Kimin işi-gücü cimrilikle ise, o alçak, fakirliği kendisine müsaade eder. Bu dünyada fakirler gibi yaşar; öbür dünyada zengin(ler) gibi hesap verir...]

[98] لسان العاقل وراء قلبه

[Akılının dili, kalbinin ötesinde...]

مرد عاقل گه سخن گفتن   ‘Āḳıl olan kişi diyende kelām
دل خود هادی زبان دارد   Ḳalbin eyler nigāhbān-ı zebān
تا حدیثی بدل نیندیشد   Düzmeyince o sözi ḳalbinde
بزبان آن حدیث نگذارد   Diline sürmez ol sözi āsān

[Akıllı olan kişi söz söylediğinde, kalbini diline gözcü yapar. O sözü

⁵² Bu kelime Arap harfli asıl metinde "...kim ki..." şeklindedir. Biz onu manaya ve vezne uygun olan "kime" kelimesiyle düzeltmeyi tercih ettik.

⁵³ Buradaki inancın, merhametli olmayı emreden ayet ve hadislerle dayandığı muhakkaktır. Örnek olarak şu manadaki hadisi anmak mümkündür: "Merhametlilere Allah merhamet eder. Siz yeryüzündekilere acıyın ki göktekiler de size acısın." (Tirmizî, "Birr", 16).

kalbinde hazırlamayınca, kolayca dile getirmez.]

[قلب الاحمق وراء لسانه [99]

[Ahmağın kalbi dilindedir.]

مرد احمق که سخن گفتن   Aħmaq olan kişi diyende sözi
دل خود تابع زبان دارد   albinı t bi‘-i zeb n eyler
هر چه يابد بگويد و آنگاه   Ağzına geldigin s ler şonra
دل بر آن قول و گفته بگمارد   albi anlar ki dil ziy n eyler

[Ahmak olan kimse, söz söylediğinde kalbini diline uydurur.

Ağzına geleni söyler; sonra kalbi, dilin zarar ettiğini anlar...]

اللهم اغفر رمزات الاحاظ و سقطات الالفاظ و شهوات الجنان و هفوات اللسان [100]

[Allahum, gözlerimizin işaretlerini, sözlerimizin yanlışlarını, kalbimizin şehvetlerini ve dilimizin s r melerini affet!]

اين گناهان که ياد خواهم کرد   Y  İl h  bu anđıđım zenbi
يارب از ما بفضل در گذران   ‘Afv ile bizden eylegil iħs n
راندن شهوت و خطاي زبان   şehvet icr sı v  şaşa-yı lis n

[Y  Rabbı, şu anacağım g nahımızı, göz kırıpı bakmayı, çirkin söz söylemeyi, şehveti fiile getirmeyi ve (gıybet, yalan, alay gibi) dil hatasını affetmekle bize ihsan eyle!]

Tercüme kıldı  unki İsm ‘il⁵⁴

şad Kelime ki ş hadur mevs m

Bi-şaı Aħmed   ‘Al  y  Rab

Etme Kevşer‘den ol ulı maħr m

[İsm il, mademki şahın adına işaretlenmiş *Yüz S z*‘  çevirdi, y  Rabb , Hz. Muhammed ve Ali hakkı için, o kulu Kevşer‘den mahrum etme!]

تمت مائة كلمة حضرت مرتضى على كرم الله وجهه كتبه
و ناظمه اضعف عباد الله اسمعيل ابن همتا عفى عنه يا رب
بحرمة النبي و آله اجمعين و سلم تسليم  كثيراً

[Hz. Aliyyü‘l-Murtaza‘nın (Allah, onun yüzünü m kerrem etsin!) *Yüz Sözü* tamamlandı. Bunu yazan ve nazmeden, Allah‘ın kullarının en zayıfı İsm il b. Himmet (?)‘dir. Y  Rabbı, Hz. Peygamber ve bütün ailesi ( zerine çok esenlik ve sel m olsun) yüzü suyu hürmetine onun günahları affedilsin!]

KAYNAKÇA

Al  b. Eb  T lib. *Al  b. Eb  T lib Divanı*. (Kerremallahu vecheh ve radiya‘llahu anh‘a nispet edilen).  ev. Nevzat H. Yanık, İstanbul 2014.

Ali Em r . *Tezkire-i şuar -i  mid*. Dersa det 1328.

Ateş, Ahmed. “Raş d Al-D n Vatvat‘ın Eserlerinin B zı Yazma Nüshaları”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, Eylül 1959, c. 10, sayı: 14, s. 1-24.

Ateş, Ahmed. *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*. İstanbul 1968.

⁵⁴ Bu isim, yazmada böyle (mim‘den sonra elifsiz) yazılmıştır.

- Büyük, Tahsin. *İsmail Malatî'nin Destan-ı İsmail Adlı Eseri- Transkripsiyonlu Metin- Dil Bilgisi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013.
- Ceyhan, Âdem. "Eski Bir Vecizeler Kitabı: Edâyî'nin Sad-Kelime-i Alî Tercümesi". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005/1 Bahar Sayısı, s. 15-46.
- Ceyhan, Âdem, Fatih Koyuncu. "Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Râfizî'ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2017, Cilt: 41, Sayı 1, s. 1-43.
- Ceyhan, Âdem, Halil Çeçen. "Diyarbakırlı Bir Hattat, Müderris ve Nakîbü'l- eşrâf: Seyid Kâsım Gubârî ve Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi", *Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu* 02-05 Kasım 2016, Diyarbakır 2017, c. 2, s. 819-849.
- Ceyhan, Âdem, Hasan Cankurt. "Vardarlı Bir Hocadan Dostlara Armağan: Hz. Ali'nin Yüz Sözü'nün Şerhi: Tuhfetü'l-ihvân", *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri*, (10-12 Mayıs 2012), haz. Ünal Şenel, Manisa 2012, c. 1, s. 279-311.
- Ceyhan, Âdem, "Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh'ın Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eylül 2015, c. 13, Sayı 3, s. 323-354.
- Ceyhan, Âdem. *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*. Öncü Kitap, Ankara 2006.
- Ceyhan, Âdem. "17. Asırda Yaşamış Aksaraylı Bir Âlim, Şair ve Yazar: Dânişî Şa'bân bin Mustafa'nın Hayatı, Eserleri ve Hz. Ali'den Yüz Tercümesi". *Türkiyat Mecmuası*, 2017, c.27/1, s. 65- 99.
- Ceyhan, Âdem. "Vardarlı Abdülhâdî'nin Hz. Ali'ye Ait Yüz Söz Üzerine Şerhi Tuhfetü'l-ihvân'ın Günümüz Türkçesine Çevirisi". *Yeni Türkiye*, Mart- Haziran 2015, Sayı 67, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı- II, s. 2461-2481.
- İnehân-zâde Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâili, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. I-II, 1949. (Tıpkıbasım).
- İsmail Hakkî Bursevî. *Divan*. haz. Murat Yurtsever, Bursa 2000.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. (nşr. Kilisli Muallim Rifat- Şerefeddin Yalıtıkaya) I-II, İstanbul 1360-62/1941-43.
- Kitâbu Sad-Kelime el-Müsemmâ bi Matlûbu Külli Tâlib*, Süleymaniye Ktp. Mikrofilm Arşivi nr. 3273, vr. 103a-112b.
- Reşîdüddin Vatvat. *Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü Gül-i Sad-Berg*. çev. Hoca-zâde Abdülaziz Efendi, haz. Âdem Ceyhan, Buhara yayını, İstanbul 2008.
- Reşîd-i Vatvat. *Matlûbü Külli Tâlib min Kelâmi Emîri'l-mü'minîn 'Alî bin Ebî Tâlib*. haz. Mîr Celâleddîn-i Huseynî Urumavî Muhaddis, Kum 1382/1963.
- Sad-Kelîmât-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn*, Konya Mevlana Müzesi Ktp. nr. 650.
- Yazıcı, Mehmet Yunus. *Azîz Mahmûd Urmevî ve Tezkire-i Hazret-i Baba Adlı Eseri*. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Manisa 2014.
- Yeni Tarama Sözlüğü*, (Düzenleyen: Cem Dilçin), TDK yayını, Ankara 1983.